

• ZÁSADY POPISU RUKOPISŮ

PŘEDMLUVA

Zásady vycházejí ze soupisové praxe Archivu AV ČR - oddělení soupisu a studia rukopisů a navazují na předchozí Zásady publikované roku 1983. Jsou určeny pro fondové i speciální katalogy a pro souborný katalog rukopisů, které se připravují v Archivu AV ČR, ale mohou být užívány také v jiných institucích, zvláště v knihovnách, archivech a muzeích spravujících rukopisné sbírky. Takové širší používání zásad významně přispěje ke sjednocení soupisových prací.

Vzhledem k individuální povaze kodexů i jejich souborů - rukopisných fondů a sbírek mají povahu směrnic, které je třeba přizpůsobovat konkrétní látce. Přístup ke každému kodexu a jeho rozbor, který je základem popisu, musí být individuální, přiměřený charakteru popisovaného kodexu.

Potřeby soupisu a zvláště souborného katalogu však na druhé straně vyžadují, aby popis měl pevný řád. Zásady proto určují okruh náležitostí, které má popis kodexu obsahovat. Jejich míru lze ovšem překročit, jestliže katalogizovaná látka rozšíření nebo prohloubení vyžaduje; tyto informace se pak zařadí na místě, které je jejich povaze nejbližší.

Vedle této míry informací je v katalogu závazné pořadí oddílů a článků popisu, jejich označení (viz 3/3, 3/8, 3/9, 3/11, 4) a vnitřní uspořádání, odborné názvosloví i popisová schémata, jak je uvádějí zásady, dále způsob citace literatury (viz 4) a zkratky. Formální unifikace je nezbytná také z hlediska elektronického zpracování dat katalogu.

Katalog má informační poslání, proto je v celém popise žádoucí věcnost, přehlednost a stručnost. Každý údaj se v katalogizačním záznamu uvádí jednou a v ostatních člancích se odkazuje.

Jednotkou popisu je kodex, popřípadě soubor několika svazků anebo zlomek kodexu, který má ve fondu svou signaturu.

Zásady rozlišují kodexy středověké a novověké. Časovou hranicí je přibližně 1. polovina 16. století, přičemž rozhodujícím kritériem není vždy stáří, ale spíše typ kodexu, neboť zvláště některé druhy rukopisných knih uchovávaly středověké formy hluboko do novověku. Základem zásad jsou směrnice pro kodexy středověké, směrnice pro novověkou látku mají ráz diferenční.

Jazykem katalogizačních záznamů, úvodu i příloh je čeština; pouze úvod k fondovému katalogu se podává - v plném znění anebo ve výtahu - také v některém světovém jazyce. Citace převzaté z rukopisu se zásadně transkribují (viz 10).

Popisy jednotlivých kodexů se ve fondovém katalogu řadí podle platných signatur, ve speciálním nejprve podle sbírek a v jejich rámci podle signatur. Ve zdůvodněných případech je přípustná oddělená katalogizace středověkých a novověkých kodexů. Záznamy kodexů, které jsou v době katalogizace nezvěstné, se zařazují na příslušné místo s označením Deperditum.

Hlavní myšlenky, z nichž zásady vycházejí (pojetí katalogu rukopisů, vztah vnější a textové složky kodexu, podmínky a cíle jejich popisu, funkčnost a kritičnost zpracování), jsou vysvětleny ve stati Nové zásady popisu rukopisů, uveřejněné ve Studiích o rukopisech 17, 1978, kde je také uvedena literatura, které bylo při práci na zásadách použito.

Zásady byly zpracovány v rukopisném oddělení Ústředního archivu ČSAV. V r. 1979 byl jejich návrh předložen Komisi pro soupis a studium rukopisů a dalším odborníkům k posouzení. Podle připomínek

byl pak přepracován a upravený text projednán na zasedání Komise v prosinci 1981, kde byl také schválen. Poté bylo znění zásad znovu přehlédnuto, doplněno a v r. 1983 připraveno k vydání. O těchto závěrečných úpravách informuje stat' K dokončení zásad popisu rukopisů, Studie o rukopisech 23, 1984. Z pracovníků rukopisného oddělení připravil F. Hoffmann návrh oddílů 5-7, J. Kejř oddílů 1 a 9, J. Pražák 2-4 a 8, I. Zachová 10. Konečnou úpravu provedli F. Hoffmann (oddíl 9) a J. Pražák (oddíl 1-3, 5-7).

Poděkování patří všem, kteří k práci na zásadách přispěli, především předsedovi Komise akademiku V. Vaněčkovi DrSc., i jejím členům. Zvláštní zmínku zasluhuje spolupráce odborníků, s nimiž byly konzultovány jednotlivé části zásad, zejména Dr. J. Krásy CSc. (3/9), Dr. V. Plocka CSc. (3/10), Dr. B. Nusky CSc. (3/11) a dále Dr. M. Nedvědové CSc., Dr. A. Vidmanové CSc. a prof. Dr. L. Zatočila DrSc. (10). Z recenzentů je pak nutné vzpomenout alespoň prof. Dr. M. Boháčka a Dr. E. Urbánkové.

Druhé, doplněné a opravené vydání, po němž se již několik let v rámci Komise volalo, bylo připraveno na základě široké diskuse v rámci oddělení pro soupis a studium rukopisů, Komise pro soupis a studium rukopisů, mezi správci velkých rukopisných sbírek i konzultacemi s dalšími odborníky ve své práci se rukopisům věnujícími, a to počínaje rokem 2006.

OBSAH

1. Úvod ke katalogu

Popis kodexu

2. Záhloví
3. Vnější (kodikologický) popis
 - vnější popis novověkých rukopisů
4. Literatura
5. Textový popis
 - textový popis novověkých rukopisů
 - diplomatické texty
6. Zlomky kodexů
7. Archiválie
8. Příklady
9. Přílohy katalogu (seznamy, rejstříky, konkordance)
10. Pravidla pro přepis latinských, českých a německých textů

11. Rejstřík k zásadám

Résumé deutsch

k fondovému katalogu podává zejména tyto informace:

1/1 Nástin vzniku a další historie fondu nebo sbírky (dále jen fond), případně jejich částí získaných z jiných knihoven a archivů. Tento nástin informuje o vlastnících fondu, o jeho správě, o knihovnických a archivářích a jejich činnosti, o prodejkách a koupích rukopisů, o jejich ztrátách či o rukopisech, které byly kdysi součástí fondu, ale nyní jsou roztroušeny v jiných fondech, dále o dřívějším a nynějším uložení fondu i jiných jeho osudech.

1/2 Údaje o charakteristických vnějších znacích rukopisů souvisejících s jejich zařazením do fondu a jeho zpracováním, např. o typických vazbách, exlibris a jiných vlastnických poznámkách, starých signaturách ap. Údaje o dosavadních katalogizačních pracích, starších pomůckách, o identifikaci zachovaných kodexů podle starých seznamů knih ap.

1/3 Informace o vědeckém využití fondu v dosavadním bádání, případně o významných vědcích, kteří ve fondu pracovali, a jejich podílu na prozkoumání rukopisů.

1/4 Povšechnou charakteristiku obsahové skladby i výtvarné stránky fondu i poučení o dalších závažných skutečnostech, které mohou přispět k náležitému zhodnocení fondu a k jeho dalšímu badatelskému využití.

1/5 Informace o zvláštnostech fondu, které při zpracování katalogu vyvolaly potřebu odchýlit se v některých bodech od obecných katalogizačních zásad, jak jsou podány v dalších oddílech.

Jestliže katalog zpracovalo více autorů, vyznačí se jejich podíl na společné práci. Připomene se rovněž účast dalších odborníků i správce fondu při zpracování katalogu.

POPIS KODEXU

je podáván v katalogizačním záznamu, který se člení na čtyři oddíly:

záhlaví

kodikologický (vnější) popis

textový (vnitřní) popis

literatura

2 ZÁHLAVÍ

má orientační poslání a vedle údajů evidenčních (2/1, 2/2) podává základní heslovité informace o kodexu, jeho vzniku, vnější podobě a vybavení (2/3-2/11).

Evidenční údaje vyznačují pořadí záznamu v katalogu a podávají signaturu kodexu. Stojí ve zvláštním řádku v čele katalogizačního záznamu.

2/1 Pořadové číslo.

Označuje jednotlivé záznamy fondového katalogu, řazené podle platných signatur kodexů. K němu se odkazuje v záznamech katalogu, v rejstřících i ostatních přílohách. Zvýrazňuje se půltučnou sazbou nebo podtržením.

2/2 Signatura kodexu.

Ve fondovém katalogu se uvádí platná značka (signatura, inventární číslo, evidenční číslo, přírůstkové číslo), podle níž je kodex ve fondu uložen, v souborném katalogu se před ní zařazuje ještě místo a název spravující instituce (Praha KNM XII D 14).

Údaje o vzniku, vnější podobě a vybavení kodexu podávají dataci a podle možnosti i lokalizaci kodexu a informují dále o počtu svazků, psací látce, o rozsahu a rozměrech knižního bloku, o výzdobě, notaci a vazbě.

2/3 Datace.

Stáří kodexu nebo jeho jednotlivých částí se určuje vrocením převzatým z kodexu anebo přibližným zařazením, opřeným o svědectví nepřímá (písmo, filigrány, textové opory, viz 3/2, 3/8, zdůvodnění 3/16). Při tomto

přibližném určení se uvádí století (římské číslice) a jeho část (např. XIV¹ = 1. polovina, XIV² = 2. polovina, XIV^{in.} = 1. třetina, XIV^{med.} = 2. třetina, XIV^{ex.} = 3. třetina XIV. století) anebo letopočet s předložkou ante, post, c. (circa). Zjistí-li se léta, v nichž kodex postupně vznikl, oddělí se mezní data pomlčkou (1431-1434), jde-li o krajní léta, mezi nimiž musel vzniknout, lomítkem (1411/1422, XV^{ex.}/XVI^{in.}). Pocházejí-li části kodexu z různých dob, uvádí se jejich datace podle pořadí těchto částí kodexu (1451 + XV¹ + XVI^{in.}).

2/4 Lokalizace.

Jestliže se podaří kodex při popise lokalizovat nebo se lze v jeho lokalizaci opřít o literaturu, jmenuje se oblast nebo země, kde kodex vznikl (střední Evropa, Čechy), u větších teritorií podle možnosti jejich část (Slezsko, Bavorsko). Pravděpodobné určení se vyznačí otazníkem. Bližší údaje (místo, instituce) se uvedou v 3/16, kde se lokalizace také zdůvodní. Ve fondových katalogích je možné poznatky o původu kodexů shrnout v úvodu a v záhlaví připomínat jen případy zvláštní; např. v souboru převážně domácího původu se v záhlaví upozorní na kodexy vzniklé v cizině.

2/5 Počet svazků,

uváděný jen u několikosvazkových souborů, se vyjadřuje arabskou číslicí (3 svazky).

2/6 Psací látka.

Uvádí se druh psací látky použité pro knižní blok (perg., pap.); při výskytu obou těchto druhů se na prvé místo zařadí látka, která převažuje (pap. + perg.). Další údaje se poznamenávají v 3/2.

2/7 Počet listů nebo stran

(dále jen listů) se uvádí podle platné foliace nebo paginace (dále jen foliace); neodpovídá-li skutečnému, uvede se správný počet v závorce (recte:) a rozdíl se vysvětlí 3/4. Údaj o počtu listů na počátku kodexu, které nebyly pojaty do foliace a které se při popisu označí římskými číslicemi (viz 3/4), se předsune, např. II + 120 ff. U děl o několika svazcích se samostatnou foliací se počet jejich listů nesčítá, ale uvádí se odděleně, např. 189, 215, III + 88 ff. Při konvolutech obsahujících také tisky se v záhlaví zachytí pouze počet rukopisných listů, a to se zkratkou ms. (25 ms. ff.), viz 3/1.

2/8 Rozměry.

Podává se výška x šířka knižního bloku v cm, měřená zpravidla na prvních listech, a to s přesností na 0,5 cm (např. 6,8-7,2 cm = 7 cm, 7,3-7,7 cm = 7,5 cm). Jestliže se rozměry jednotlivých částí bloku od sebe výrazně liší, uvádějí se mezní hodnoty (např. 30,5/35 x 20/22 cm); bližší vysvětlení lze podat v 3/1.

2/9 Výzdoba.

Upozorňuje se pouze na existenci malířské výzdoby (ilum.), z kreslené výzdoby na ilustrace (ilustr.). Další údaje se uvádějí v 3/9. Malba = iluminace, kresba = ilustrace - ne!!! O výzdobě více, zejména ikonografie.

2/10 Notace.

Upozorňuje se pouze na její existenci (notace). Další údaje v 3/10. O notaci více.

2/11 Vazba.

Poznamenává se, zda je kodex vázán (vazba, neváz., vazba chybí) a relativní stáří vazby vzhledem ke knižnímu bloku (vazba soudobá, tj. současná se vznikem kodexu; dobová, tj. přibližně odpovídající době jeho vzniku; mladší). Další údaje v 3/11. O vazbě více.

Příklad:

28

XIV², Čechy (?), perg. + pap., 56 (recte: 58) ff. 29,5 x 18 cm, ilum., vazba dobová.

3 VNĚJŠÍ (KODIKOLOGICKÝ) POPIS

podává výsledky přímého komplexního studia materiální, technické a výtvarné stránky kodexu a směřuje - s využitím textových dat - k objasnění jeho vzniku a další historie. Dělí se na čtyři části (odstavce), které se v jednodušších popisech mohou slučovat:

knižní blok

výprava kodexu

čtenářské, vlastnické a knihovní záznamy (provenience)

shrnutí.

Jednotlivé články těchto částí se mohou pro lepší přehlednost oddělovat pomlčkami (lépe na nový řádek), některé z nich (3/3, 3/8, 3/9, 3/11) se zvýrazňují názvem.

Vnější popis je východiskem katalogizace.

Knižní blok. Úvodní část popisu zahrnuje charakteristiku svazku a popis jeho materiálu, skladby, úpravy a stavu dochování.

Má tyto články:

3/1 Charakter svazku.

Knižní blok se zkoumá především z hlediska homogenosti. U konvolutů, vzniklých svázáním několika dříve samostatných knižních jednotek, se rozliší tyto části a v popise se označí římskými číslicemi. U svazků obsahujících vedle rukopisných textů také tisky se nejdříve určí jejich pořadí (např. konvolut 4 tisků a 2 rukopisných textů přivázaných za tisky). Následuje popis společných článků (např. 3/11n.), zatímco individuální znaky, vztahující se jen k rukopisným (3/2n.), se po značce MS popisují samostatně pro každou část v pořadí I, II atd. Při homogenních rukopisných souborech o několika svazcích se postupuje v pořadí článků 3/2n., a to s upozorněním, kterých svazků se popis týká.

3/2 Psací látka.

Zaznamenávají se zvláštnosti psací látky, její méně obvyklé druhy nebo jiné pozoruhodné okolnosti, které mohou přispět k osvětlení geneze kodexu (prostředí vzniku, úroveň knihy); tak vyžaduje zmínku zejména výskyt jihoevropského pergamenu a palimpsest. Jestliže bylo v kodexu užito pergamenu i papíru (viz 2/6), vyznačí se podíl obou látek (např. vnější a vnitřní dvoulisty složek perg.). Výskyt pergamenového přideští a předsádek se poznamenává jen v 3/11.

U středověkých papírových kodexů se zjišťují filigrány, které jsou důležitým prostředkem k dataci nedatovaných a k ověření časových údajů datovaných kodexů. Určují se zařazením k typu Piccardova repertoria, identifikací s čísly Briqueta a Mošina-Traljiće nebo nalezením jejich nejbližší varianty, a to s uvedením časových dat; např. var. Briquet č. 3225, 3228, 7409 (z let 1371-1387). Podle potřeby se zaznamenává také jejich výskyt (mezní ff., složky anebo se konstatuje střídání filigránů). Neurčené filigrány se zachycují v aparátu souborného katalogu pro pozdější identifikaci.

3/3 Skladba.

Rozbor skladby, který je dalším prostředkem k objasnění geneze kodexu a přispívá i ke zjištění úplnosti jeho dochování (ztráty složek a listů), se provádí ve středověkých kodexech. Jeho výsledek se zaznamenává schématem (vzorcem), které informuje o počtu, typu, pořadí i stavu složek a uvádí je ve vztah k foliaci. Typ složky se udává římskou číslicí (I dvoulist, II binio, III ternio, IV kvatern, V kvintern, VI sextern atd.), počet za sebou jdoucích složek téhož typu arabskou řadovou (3.IV) a počet jednotlivých listů arabskou základní číslicí. Za každou složkou nebo skupinou složek téhož typu se pro snazší orientaci poznamenává v závorkách poslední folio složky nebo skupiny složek, např. 3.IV (fol. 24). Ztráta nebo přivázání listů se vyznačuje jako odečet nebo

přičtení u příslušné složky, která je pak ve schématu i s údajem posledního folia opatřena závorkami; např. (IV-1, fol. 7) značí kvatern, v němž chybí 1 list, (V+2, fol. 12) kvintern s 2 přivázanými listy. Ztracené i přivázané listy se zachycují souhrnně za schématem s údaji o jejich poloze (za ff. 26 a 83 chybí po 1 listě, za fol. 17 je přivázán 1 list). Začíná-li některý text sborníku nebo konvolutu zároveň se složkou, lze ve schématu jeho značku vložit před tuto složku, např. (a): 3.IV (fol. 24) + (b-c): (V-1, fol. 33). Článek je v popise uváděn označením Skladba.

K určení skladby i dochování jednotlivých složek pomáhá sledování kustodů a reklamantů (prvá slova nebo slabiky textu další složky), jež měly zajišťovat správné pořadí složek. U středověkých kodexů se poznamenává jejich výskyt, u kustodů i typ (římská nebo arabská číslice, písmenné kustody) a poloha, např.: kustody a-c = ff. 1-36 na konci složek uprostřed dole.

3/4 Foliace.

je prostředkem orientace v kodexu, dovolujícím také fixaci dat při jeho popisu i dalším studiu. Vedle toho sledování starší foliace umožňuje poznání nebo ověření stavu dochování defektních kodexů (ztráty listů) i zjištění pozdějších přídavků. V zásadě se, pokud je to vhodné, přejímá existující foliace (paginace, dále jen foliace), přibližně se datuje a opravují se její eventuální chyby. Jsou-li v kodexu dvě nebo více foliací, které se překrývají, poznamená se jejich výskyt a jako platná se vybere ta z nich, která je správnější. Listy na začátku kodexu (ne předsádky!), jež nebyly pojaty do starší foliace, se označí římskými číslicemi (viz 2/7), dílčí foliace se pak prodlouží až do konce bloku. Folia, čítaná omylem několikrát anebo při foliaci opomenutá, se uvedou souhrnně jako chyby foliace (např. ff. 38 a 42 bis, fol. 90 ter; ff. 29 a 34 vynechána). Nebyl-li kodex foliován nebo nelze-li starší foliaci pro těžko odstranitelné nedostatky převzít, provede se po dohodě se správcem sbírky nová foliace a v záznamu se datuje (např. starší dílčí foliace z 2. pol. XIX. stol. 1-22 = ff. 44-65, platná nová z r. 1979); paginace se nově nezavádí. Zlomky listů se do nové foliace pojímají jen tehdy, jsou-li na nich zachovány čitelné zbytky textu (tyto i další ztráty jsou evidovány v 3/3). Při foliovaných kodexech se pravá strana otevřené knihy označuje v popise písmenem r (recto), levá v (verso). Apertury, označující strany rozevřené knihy, se v popise nahrazují foliací.

3/5 Psací plocha.

Popis úpravy psací plochy (zrcadla) má zpřesnit představu o vnější podobě zápisu textu a také vytknout rozdíly v jejím provedení.

Pozornost se věnuje linkování, počtu řádků a dělení plochy ve sloupci. Poznámka o linkování (linkování slepé, inkoustem; nelinkováno) se připojuje u kodexů do pol. XIV. stol. a v jiných odůvodněných případech. Počet řádků se udává hlavně u veršovaných textů, u rukopisů iluminovaných (určení poměrné výše iniciálek, viz 3/9) a u zlomků (viz 6). Vždy se uvádí počet sloupců (na ff. 220r-242v psáno ve 2 sloupcích), přičemž se rozlišují text a glosy. Sloupcy textu a rejstříků se v záznamu označují malými písmeny za číslicí folia, např. fol. 3va. Připomíná se také výskyt živých záhlaví (tituly textů, kapitol apod.).

3/6 Prázdná folia.

Výčet prázdných folií se podává souhrnně (např. ff. 1rv, 4v-5r, 128v prázdná) a textovým popisem se neopakuje.

3/7 Dochování.

Na závěr prvé části vnějšího popisu se podává informace o celkovém stavu knižního bloku, zvláště o poškození psací látky (např. plísní, inkoustem), o ztrátách částí listů (seříznutí při vazbě apod.) i jiných defektech, a to s údajem, zda a do jaké míry byl dotčen text a jeho čitelnost. Připojuje se také poznámka o konzervaci a restauraci, zpravidla s odkazem k 3/11. Podrobněji

Příklad:

Ff.1-32 perg., 33-56 pap. Filigrán var. Briquet č. 3202 (1380, var. 1383-1389). - Skladba: 4.IV (fol. 32) + VI (fol. 44) + IV (fol.50) + (IV-2, fol.56). Za fol. 52 chybějí 2 listy. 2 řady kustodů na konci složek uprostřed dole, I^{us}-IV^{us} = ff. 1-32, I-II = ff. 45-56. - Foliace z 2. pol. XIX. stol., chyby: ff. 48 a 49 bis. - Psáno ve 2 sloupcích. - Fol. 32v prázdné. - Knižní blok poškozen vlhkostí, text na ff. 55ra-56vb špatně čitelný.

Výprava kodexu. Popis jednotlivých znaků výpravy, tj. písma, výzdoby, notace a vazby, má jednak podat její celkový obraz, jednak přispět k poznání vzniku a další historie kodexu. Odbornému bádání paleografickému, uměleckohistorickému a muzikologickému poskytuje pouze základní orientaci: nenahrazuje speciální katalogizaci, prováděnou z hlediska těchto disciplín, ani se nesnaží o slohové zařazení výzdoby nebo vazby ani o jejich výtvarné hodnocení.

3/8 Písmo a písmařské ruce.

Rozbor písma, který je důležitým prostředkem k poznání stáří a k objasnění dalších stránek geneze i pozdějších osudů kodexu, se soustřeďuje na určení písmařských rukou a na základní klasifikaci jejich písma. Určení rukou, které se při popisu označují velkými písmeny (pro elektronické zpracování nutný jiný způsob, aby nedošlo k záměnám - ruka A v různých kodexech není totožná, vzorem Mistr z uměleckohistorického popisu), zahrnuje jejich rozlišení, stanovení podílu na zápisu textů (podle ff. nebo textových jednotek) a podle možnosti jejich identifikaci, dataci a lokalizaci, předpokládající zjištění jejich vztahu k údajům kodexu o písmařích a datu a místu jeho vzniku, na něž se zde jen odkazuje.

Ruce textových přípisů a korektur se zachycují zejména tehdy, přispěje-li to k osvětlení geneze a další historie kodexu. Podle možnosti se pak ruce rozliší nebo se pouze konstatuje jejich výskyt, ebeny. počet a vztah k písmařům textu; vždy se alespoň přibližně datují. Mimo to je vhodné zaznamenávat již zde existenci přípisů a oprav, pokud se vyskytují v celém kodexu nebo v několika jeho textech a po věcné stránce nezasluhují zvláštní zmínku v anotaci (viz 5/9).

Klasifikace písma, prováděná u středověkých rukou, určuje jeho styl (carolina, gothica, humanistica) a druh (cursiva, bastarda). Vztahuje se především na ruce textů, ale vyznačují se také odlišné grafické druhy nadpisů, živých záhlaví, kolofonů apod. a podle potřeby se klasifikuje písmo přípisů a oprav. Např.: 2 ruce, A = Georgius 1451 (fol. 181v) ff. 1r-181v, B ff. 182r-188v, obě gothica cursiva.

V tomto článku, který se v popise zvyrazňuje označením Písmo, se rovněž zachycují stopy po předlohách (např. výskyt pecií v italských nebo západoevropských universitních rukopisech) i poznámky o použití kodexu k dalšímu opisu. (Nepatří to do textového popisu?)

3/9 Výzdoba.

Popis se vztahuje na miniatury, figurální i ornamentální iniciálky a jejich výběhy, okrajovou výzdobu (bordury, lišty, droalerie) a na rubrikaci. Miniatury a figurální iniciálky se zaznamenávají jednotlivě s údajem folia, rozměrů (výška x šířka nebo poloměr u miniatur - zbytečné, počet řádků u iniciál, viz 3/5) a námětu (ikonografické určení - schéma, např.: Korunování P. Marie, polofigura proroka - jen určení schématu, ne popis). Vyžaduje-li to souvislost výzdoby s textem, poznamenává se pouze celkově její výskyt a vlastní popis se zařadí k příslušnému textovému oddílu (ne); u liturgických kodexů se však miniatury a figurální iniciálky zaznamenávají ve vnějším popise. Ornamentální iniciálky, ať malované nebo perokresebné, stejně jako velká začáteční písmena a okrajová výzdoba se - s výjimkou pozoruhodných případů, např. drolerii - zachycují souhrnně (ne). Existence červených začátečních písmen, nadpisů, paragrafů, podtrhávání apod. se konstatuje souhrnně termínem rubrikace. Upozorňuje se rovněž na užití modré a další barvy i na výskyt barevných inkoustů v textu. Podle možnosti se určí, zda je ruka rubrikátora totožná s rukou písmaře textu nebo pozdější. Je-li výzdoba mladší, je třeba ji přibližně (co nejpřesněji) datovat.

Vždy se rozlišuje technika (kresba, malba, kolorování, zlacení) a zvláště se upozorňuje, kde byla výzdoba jen naznačena nebo rozpracována, ale nedokončena (např. část iniciálky v podkresbě, provedeno pouze zlacení). Není-li kodex zdoben celý, uvedou se oddíly, v nichž byla výzdoba provedena. V čele článku se zařadí označení **Výzdoba**.

3/10 Notace.

Popis se omezuje na rozlišení notace neumatické a notace na linkách a na vymezení jejího výskytu v kodexu (podle textových jednotek nebo ff.); bližší údaje o výskytu notace se podle potřeby uvedou v popisu příslušného textu. **Podrobněji**

Pro potřeby souborného katalogu se za součinnosti odborníka určí typ notace a její vztah k zápisu textu (totožnost nebo rozdílnost rukou, časový poměr zápisu textu a notace).

3/11 Vazba.

Záznam podává popis vazby a informuje o jejím vzniku i pozdějších proměnách. Vlastní popis se vztahuje na materiál a techniku vazby (rozměr desek jako v 2/8, pokud se liší od knižního bloku alespoň o 1 cm; materiál a povaha desek: dřevěné, lepenkové, měkké; materiál a barva pokryvu: useň a její druh, pokud je poznatelný, pergamen, papír; hřbet: vyztužený, prošíváný apod.; klopa), na výzdobu (technika: tlačení, slepotisk, řezání, zlacení, malování; motivy: ornamentální, figurální; nářadí: linky, razítka, válečky, plotny; ořízka: malovaná, stříkaná), na kování a spony (pukly, nárožnice, středové a hranové kování a jejich ztráty; libri catenati; spony: počet, ztráty; řemínky, stuhy k svázání desek), na přidešty, předsádky a záševky (látka: perg., pap.), na supralibros a další záznamy (konstatuje se jen jejich výskyt podle druhů; popis s datací a event. citací v 3/14, 3/15). V popisu se údaje uvádějí v pořadí: přední, zadní deska, hřbet, ořízka, přední, zadní předsádka. Co vazy, šití, kapitálky, apod.

Bylo-li na pokryv desek a hřbetu nebo jako přidešty, předsádek a záševků použito zlomků z jiných kodexů nebo archiválií, popíše se zde stav jejich dochování, jejich vnější znaky i text; viz 6.

Informace o vzniku vazby zahrnuje dataci, tj. vysvětlení údaje o relativním stáří v 2/11 (rok nebo rozmezí několika let, je-li vazba datovatelná, jinak určení století nebo jeho části jako v 2/3), a lokalizaci (podle literatury). Na závěr se popíše stav dochování (poškození) a konstatuje se převazba, přemalování nebo přelepení vazby, k němuž v pozdější době došlo, konzervace nebo restaurace (datum, rozsah restaurace s event. zmínkou o existenci záznamu a dochovaných zbytcích starší vazby). V čele článku se uvádí název **Vazba**.

Popis prostých, a to i středověkých vazeb se přiměřeně zjednodušuje, viz 3/24.

Příklad:

Písmo: 3 ruce, A Iohannes (fol. 32vb) = text (a), B = text (b), C = texty (c-d) a opravy (b), A gothica formata, B, C gothica semicursiva. - Výzdoba: Ornamentální iniciálky malované a zlacené v textu (a). Rubrikace. - Vazba: Desky dřevěné, pokryv kožený hnědý, zdobený razítkovým slepotiskem. Pukly a obě spony chybějí. Jako zadní předsádky užito zlomku perg. listu s lat. liturgickým textem (dochováno 12 neúplných řádků) z 1. pol. XIII. stol. (gothica).

Čtenářské, vlastnické a knihovní záznamy se při katalogizaci zachycují jednak z hlediska historie kodexu, jednak studia textů.

3/12 Titul a obsah kodexu.

Tituly poznamenané na hřbetu, deskách nebo v jiné části vazby anebo v knižním bloku se podle potřeby buď citují nebo se zachytí pouze jejich výskyt, a to v chronologickém pořadí s údaji časovými a místními (na předním přidešty, fol. 1r); použije-li se jich k označení textů, odkáže se zde k textovému popisu. Obsah kodexu (výčet titulů jednotlivých textů sborníku nebo konvolutu) se zpravidla jen zaznamenává, opět s datací a údajem o místu

zápisu, a jeho dat se využije při textovém popise.

3/13 Čtenářské přípisky.

Poznámky k textu i různé pamětní záznamy se zachycují zpravidla souhrnně s časovými a podle potřeby i místními údaji. Jsou-li pozoruhodné obsahově, charakterizují se nebo i citují, a to podle své povahy zde nebo v anotaci příslušného textu (5/9).

3/14 Vlastnické záznamy (exlibris, supralibros)

a poznámky o darování nebo koupi i cenách knih se citují c plném znění nebo - při opakování - zkráceně v chronologickém pořadí, s datací a údaji místními.

3/15 Knihovní záznamy,

jako jsou poznámky o katalogizaci a starší signatury, se zpravidla citují, a to opět v chronologickém pořadí a s údaji časovými a místními. Pokud se rozliší a provenienčně určí jednotlivé vrstvy signatur, pojedná se o nich už v úvodě (1/2).

Příklad:

Na hřbetu pap. štítek s lat. titulem XVIII. stol. Na před. přidešti obsah rukou 2. pol. XV. stol. - V textech (b-d) marg. čtenářské poznámky 2 rukou XVI. stol. - Na fol.1r: „Liber fratris Iohannis de Tribowia“ (2. pol. XV. stol) - Signatury: D 155 (2. pol. XIX. stol., na hřbetu), XV A 6 (1. pol. XX. stol. na před. přidešti).

3/16 Shrnutí rozboru.

Závěrečná část vnějšího (kodikologického) popisu, zařazovaná u kodexů, jejichž popis vyžaduje souhrnný výklad. S využitím dílčích výsledků popisu 3/1-3/15 a s přihlédnutím k textovým datům se tu vysvětluje datace a lokalizace (viz. 2/3, 2/4), objasňuje postupný růst kodexu, vzájemný poměr částí a sledují se jeho osudy (střídání vlastníků, užívání a jeho proměny).

Příklad:

Kodex se skládá, jak nasvědčuje již značení složek, ze 3 částí. Nejstarší je zápis ruky A, pocházející podle písma nejspíše ze 3. čtvrtiny XIV. stol. K němu byly připojeny části rukou B, C, datovatelné filigránem do konce XIV. stol., kdy byl kodex patrně také svázan. Podle výpravy je patrně čes. původu, bezpečně je v Čechách doložen ve 2. pol. XV. stol. vlastnickou poznámkou na fol. 1r.

KODIKOLOGICKÝ POPIS NOVOVĚKÝCH RUKOPISŮ

Popis se řídí zásadami pro středověké kodexy, bývá však prostší a jeho formulace stručnější. Hlavní rozdíly jsou v těchto článcích:

3/17 Psací látka.

Filigrány se zjišťují jen výjimečně tam, kde jejich poznání může přispět k osvětlení vzniku kodexu.

3/18 Skladba.

Skladba se v záznamu nezachycuje, její rozbor se však provede, může-li pomoci k zjištění stavu knižního bloku.

3/19 Foliace.

Převzatá foliace se reviduje a v záznamu se uvedou ztráty ff. a přívazky, které se u středověkých kodexů zachovaly v 3/3; v nepopsaných partiích bloku se ztráty zaznamenávají souhrnně.

3/20 Psací plocha.

Uvádí se pouze počet sloupců.

3/21 Písmo.

U novověkých rukopisů, zvláště od 17.-18. století, se písma zachycují podle potřeby buď údajem o jejich počtu nebo vytčením podílu na vzniku zápisu (např.: 3 ruce, A = text (a), B, C se v textu (b) střídají). Písmo se neklasifikuje a upozorňuje se pouze na odchylky od obvyklého stylu a druhu.

3/22 Výzdoba.

Výtvarně nenáročné figurální iniciálky a ilustrace lze zachytit souhrnně, podobně vevázané nebo vlepené dřevoryty, mědirytiny apod.

3/23 Notace.

Moderní notace se pouze konstatuje.

3/24 Vazba.

Popis prostých novověkých vazeb se zjednodušuje a zaznamenává se obvykle jen materiál (vazba pap. měkká) a stáří (století nebo vročení); totéž platí o prostých vazbách starších kodexů. Zvýšenou pozornost je vhodné věnovat výtvarně cenným moderním vazbám, vzniklým v dílnách předních knihařů.

3/25 Jestliže by byl vnější popis tak jednoduchý, že by podával pouze jeden nebo dva údaje, které by bylo možné zařadit do záhlaví nebo do textového popisu, lze jej spojit s těmito oddíly (např. v záhlaví: moderní notace, vazba dobová kožená, v textovém popise: titul na hřbetu, zlacený mladší).

Příklad viz 8/1.

4 LITERATURA

Díla věnovaná kodexu jako celku (popisy a rozbory kodexů, faksimilová vydání, celkové edice textů) se uvádějí ve zvláštním oddíle, který je zařazen za textový popis. Pro přehlednost je označen Literatura a v oddílech 3 a 5 se k němu odkazuje. Speciální literatura, k níž se odvolávají jednotlivé články záznamu, se cituje v příslušném článku.

Existuje-li více prací, vztahujících se k téže stránce kodexu, např. několik vydání textu nebo několikrát zpracování výzdoby, stačí uvést dílo nejlepší, zpravidla poslední, v němž bývá zachycena starší literatura. Práce, věnované přímo popisovanému kodexu nebo některé jeho stránky a podávající současně přehled dosavadního studia kodexu, se v souborném katalogu zaznamenávají všechny.

Citace literatury v oddíle 4 i v jednotlivých člancích oddílů 3 a 5 se řídí pravidly platnými v kodikologické bibliografii Studií o rukopisech. Tituly děl citovaných v katalogu několikrát se uvádějí ve zkrácené formě (lépe zkrácená citace - datum); plné znění je podáno v seznamu literatury (9/16), který bývá pravidelnou součástí fondového katalogu a bude veden i pro potřeby katalogu souborného.

5 TEXTOVÝ POPIS

Úkolem textového popisu je podat kritickou informaci o díle (textu) nebo dílech, která jsou v kodexu obsažena, a především tato díla určit. Skládá se z vlastního popisu textu a z anotace. Vlastní popis zahrnuje vymezení textu a jeho identifikaci, anotace tyto údaje doplňuje a zdůvodňuje.

a) Vlastní popis.

5/1 Text.

Textem (textovou jednotkou) se při katalogizaci rozumí zápis samostatného literárního nebo jiného díla, a to se všemi jeho částmi, jako je předmluva (autora, překladatele, pořadatele), dedikace, vlastní text, epilog, komentář (viz 5/2), rejstřík aj.

Textovou jednotkou je také soubor (série, sbírka) textů, jež spojuje určité hledisko, vytvářející z nich celek (týž autor, druh textu, účel, společné téma nebo určení, např. soubory kázání, exempel, sbírky básní, písní, knihy liturgické apod.).

Za textové jednotky se považují rovněž matematická, přírodovědná, hudební a jiná díla, v nichž převažují nákresy, tabulky, symboly, notace, obrazy a jiné obdobné způsoby vyjádření a jejichž text může mít minimální rozsah.

Textovou jednotkou se může stát i část, jež byla v kodexu zapsána samostatně (např. rejstřík k právní knize,

souvislý komentář apod.).

5/2 Vymezení textu a jeho částí.

Jednotlivé texty kodexu se v popise označují písmeny malé abecedy v závorkách (a), (b), (c), ... (ab), (ac), ... K těmto písmenům, doplněným pořadovým číslem kodexu, se odkazuje v záznamech katalogu i v přílohách.

Rozsah textu se vymezí pomocí ff., pp. (dále jen ff.) a sloupců.

Tisky pojaté do konvolutů se v popise označují arabskými číslicemi.

Rozpis částí textu informuje o jeho stavbě i obsahové náplni. Jednotlivé části (předmluva, text, rejstřík atd.) se zpravidla uvádějí jednotlivě pod sebou, a to s údajem mezních ff. Celkové rozpětí zápisu textu se typograficky zvýrazní (ff. půltučně nebo s podtržením).

Rozpis se neprovádí u opisů tisků. Lze jej pominout také u děl známých a rozšířených (např. biblické rukopisy) nebo spolehlivě a přístupně vydaných, pokud jsou v kodexu zapsána v úplné podobě a v běžném pořadí částí; jinak je nutné rozdíly vyznačit.

Jako samostatná část se popisují také textové poznámky, které mají charakter souvislého komentáře, a to se všemi náležitostmi (vymezení podle ff., název atd.); k titulu viz 5/4. Jednotlivé glosy, zvláště interlineární, které netvoří soustavný výkladový aparát, se za samostatnou část textu nepovažují.

Úryvky převzaté do popisovaného textu z jiných děl se za části textu nepovažují a nerozepisují se. V odůvodněných případech na ně lze upozornit v anotaci (viz 5b).

5/3 Pořadí textů.

Popisy textů a jejich součástí se uvádějí zásadně v pořadí, jaké mají v kodexu. Výjimkou jsou

kodexy, v nichž byla souvislost zápisu mechanicky porušena, např. přehozením složek při převazbě, nebo

texty zapsané na různých místech kodexu, jež zůstala prvotně prázdná.

V obou těchto případech se rozdělený zápis pojímá za jedinou jednotku a zachytí se - s vyznačením jednotlivých částí podle ff. - jako celek. Je-li rozdělených textů druhé podoby v kodexu několik, popisují se v pořadí podle začátků zápisu.

Do textového popisu se na příslušném místě, tj. na jeho začátku a konci, zahrnují i samostatné texty na předsádkách a přideštích, jestliže byly zapsány až po vzniku kodexu a nejde o zlomky, jichž bylo použito při vazbě (viz 3/11).

Tisky pojaté do konvolutů se v popise řadí buď za rukopisné texty nebo - jestliže byly zahrnuty do společné foliace s texty rukopisnými - podle svého místa v kodexu. Jejich popis je vhodné odlišit i typograficky (petit).

5/4 Titul - identifikace textu.

Identifikací se rozumí určení autora, názvu nebo druhu textu (titul) i jeho částí, popř. ověření těchto údajů, jež se dochovaly v kodexu nebo se uvádějí v literatuře. Titul se tak buď přejímá anebo je tvořen katalogizátorem.

Je-li titul uvedený v kodexu správný a výstižný, přejme se do popisu, při čemž se - s výjimkou titulu uvedeného na začátku zápisu - v anotaci vyznačí, odkud byl převzat (titul na hřbetě, předním přideštím apod.) a v jakém časovém vztahu je k zápisu (soudobý, mladší, zde s přibližnou datací). Ostatní nepřevzaté tituly se zaznamenávají a podle potřeby citují. Příliš obšírné tituly se zkracují vypuštěním nepodstatných údajů tak, aby zůstali základní údaje o autorovi, vlastní název díla a data místní a časová.

Je-li titul v kodexu jen zčásti správný anebo je neúplný, upraví se pomocí vsuvek a oprav (recte:). Nesprávné autorství tradované v rukopisech lze při starších textech vyznačit předsunutím slůvka Pseudo (viz také 9/20 e). Existence souvislého komentáře se ohlašuje už v titulu komentovaného díla (Institutiones Iustiniani cum apparatu Accursii).

Kde jméno autora a název chybějí nebo je nelze převzít, doplní se při popise, a to v jazyce textu. Jestliže se tyto údaje nepodaří nalézt, uvede se druh textu (Sermones dominicales, Tabulae computisticae).

Při přejímání, úpravě i doplňování titulu se přihlíží k tomu, aby odpovídal současnému stavu výzkumu, jak se obrází v dostupné literatuře, nebo podobě známé z jiných rukopisů; na rozdíl se upozorní v anotaci, kde se také zdůvodní provedené úpravy nebo doplnění titulu.

Obdobně se přejímají, upravují a doplňují názvy jednotlivých částí textu (předmluva, dedikace apod.).

U kodexů obsahujících více textů se pro lepší přehlednost zařazuje do čela textového popisu souhrnný titul, utvořený ze stručných titulů hlavních textů (při více než třech textech lze uvést jen výčet autorů nebo názvů) anebo určením jejich druhu (Sborník městských práv, Sermones), a to v jazyce textů. U kodexů majících vžitý název se vedle souhrnného titulu nebo místo něho užije tohoto názvu.

Tisky v konvolutu se zachycují titulem, který lze vhodně zkrátit.

Tituly jednotlivých rukopisných textů a souhrnný titul se zvýrazňují pultučnou sazbu, ve strojopise podtržením.

5/5 Incipit, explicit, kolofon.

Pravidelným způsobem popisu starších, zejména středověkých děl a jejich částí i důležitým prostředkem jejich identifikace je uvádění incipitu a explicitu.

Incipit a explicit se volí ze začátku a konce textu v takové délce, aby se odlišily texty, které začínají a končí týmiž slovy, a aby byly podle možnosti podány ucelené vazby.

U děl, jejichž části jsou ve vlastním popise rozepsány (5/2), se uvádějí rovněž incipity a explicity těchto částí (předmluva, epilog apod., u glosovaných děl souvislý komentář, zpravidla mimo obsah).

U děl začínajících úryvkem z Bible (literatura homiletická) nebo z jiných textů se uvádějí incipity těchto úryvků i vlastního textu; biblické texty se při tom identifikují.

Jestliže se incipit nebo explicit liší od běžného znění textu, upozorní se na rozdíl v anotaci. K usnadnění identifikace se před explicitem uvádí název poslední části textu, kapitoly nebo článku.

U defektních děl, jejichž počátek a konec chybí, se vedle incipitu a explicitu dochovaného torza podává ještě incipit dalšího nedotčeného oddílu (knihy, kapitoly apod.).

Incipity a explicity odpadají v popise obecně známých děl (lat. text biblických knih), textů diplomatických a identifikovatelných děl novověkých. Ve fondovém katalogu lze incipit a explicit vypustit rovněž u děl vydaných ve spolehlivých a dostupných edicích, zvláště pokud použily popisovaného kodexu. Při textech dochovaných ve fondu v několika opisech se shodný incipit a explicit uvádí jen při prvním, u ostatních se odkazuje.

Incipit a explicit se oddělují znakem X.

Písařský závěr (kolofon), podávající nezřídka informace o zápisu textu (údaje místní a časové, jméno písaře apod.), se cituje vedle vlastního explicitu textu. Je-li kolofonů více, např. na konci jednotlivých oddílů textu, uvedou se podle možnosti v popise nebo v anotaci anebo se jen souhrnně upozorní na jejich výskyt.

Explicit a kolofon lze krátit, a to zvláště vynecháním stereotypně se opakujících formulí.

5/6 Převádění dat.

Časové údaje, uváděné v kolofonu, titulu nebo ve vlastním textu, se převádějí, doplňují a opravují podle našeho kalendáře (např. při odlišném počátku roku nebo při denních datech, určených podle svátků). Chybějící číslice u letopočtů podle tzv. malého počtu se doplňují, mylná data se - v závorkách - rektifikují. Chronogramy a chronostichy, jež poskytují oporu pro datování textu i kodexu, se podle potřeby citují nebo zaznamenávají s převodem letopočtu.

5/7 Citace.

Citace z rukopisu (titul díla, názvy jeho částí, incipity a explicity, kolofony apod.) se opatřují uvozovkami.

Jakékoli vsuvky začleněné do těchto úryvků (doplňky, opravy, určení citátů a časových dat, údaje ff.) se dávají do závorek, partie, které byly vynechány, se vyznačují třemi tečkami. Chybí-li pro ztrátu listů nebo jejich částí začátek nebo konec textu anebo některá partie uvnitř citovaného textu, vyznačí se ztracené části třemi lomítky. Přechází-li citovaný text (incipit, explicit apod.) v rukopise z jedné strany na druhou, je třeba upozornit na to údajem příslušného folia v závorce. Jinak pro způsob přepisu latinských, českých a německých textů platí transkripční pravidla (viz 10).

b) Anotace.

Náplň poznámky je určována povahou textu a potřebami jeho popisu. Kritickou úvahou a se zřetelem k účelu soupisu katalogizátor rozhodne, které údaje do ní budou zařazeny a jakým způsobem budou podány. Tyto informace, které vycházejí z popisu i z výsledků dosavadního bádání, se vztahují jednak k vlastnímu textu, jednak k jeho zápisu.

Anotace se od vlastního popisu odlišuje petitem nebo hustším řádkováním.

5/8 Poznámky k textu

se zaměřují hlavně k autorství, charakteru díla a jeho členění, k dosavadnímu zpřístupnění a zpracování. Předním úkolem těchto poznámek je zdůvodnění identifikace, při němž se vysvětlí i úpravy provedené v titulu (viz 5/4) a podle potřeby uvede, jak byl text určen (zmínky v dedikaci, vztah k známému textu). U méně známých autorů, překladatelů, pořadatelů, apod. bývá účelné poznamenat základní data z jejich života a působení souvisící s popisovaným dílem. Vyskytuje-li se týž autor v textech jednoho fondu několikrát, uvede fondový katalog tato data pouze při prvním textu a jinde odkazuje.

Pokud není povaha díla zřejmá z titulu, objasní se v poznámce (např. posluchačský záznam přednášek, výpisky z literatury). Podrobněji se charakterizují zejména díla neurčená, jinde nezjištěná nebo podstatně se odchylovající od podoby známé odjinud a texty defektní.

Poznamenávají se také zvláštnosti nebo jiné skutečnosti, které mohou blíže osvětlit povahu a vznik textu, postihnout zájmy jeho původce, přispět k lokalizaci nebo určitější dataci i orientovat badatele k možnostem využití (např. charakteristické svátky v kalendáři, osobní a místní jména v památnících). Tyto informace se podávají zpravidla ve výběru nebo souhrnně a je proto třeba varovat se subjektivního přístupu i náhodnosti.

K bližší charakteristice a snazšímu určení nevydaných děl napomáhá informace o členění jejich obsahu (počet dělů, knih, kapitol, §§ apod.) nebo i výčet těchto oddílů. U děl vydaných se konstatují rozdíly v členění.

Pokud to dovolí stupeň dosavadního zpracování textu v literatuře, vyznačí se rovněž redakce a její původce.

Drobné texty, jako jsou např. písně nebo jiné veršované skladby v prozaickém díle, se podle své povahy a významu zachycují buď jednotlivě nebo výběrově anebo se jen souhrnně konstatuje jejich výskyt.

Jazyk díla i drobných inzerovaných textů (verše, recepty, výpisky) se uvádí tehdy, není-li zřejmý z titulu; stejně se postupuje, jestliže bylo užito několika jazyků. U překladu se konstatuje jazyk předlohy a podle možnosti (viz výše) překladatel, event. redakce a její původce.

Existují-li tisky popisovaných děl, citují se podle soupisů (pro prvotisky a staré tisky Hain, Copinger, Reichling, Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Knihopis, Index Aureliensis, dále katalogy jednotlivých knihoven) nebo, nejsou-li v těchto soupisech zachyceny, odkazuje se na konkrétní exemplář některé knihovny; podle možnosti se vyznačí také vztah rukopisného díla k tisku (předloha, opis tisku apod.).

Vždy se cituje edice textu, která je nejspolehlivější oporou jeho popisu. Byl-li text vydán několikrát, uvede se poslední kritické vydání a vedle něho edice standardní, v literatuře běžně užívaná a zpravidla také lépe dostupná (PL, PG). Vždy se připomene, bylo-li k vydání užito popisovaného kodexu.

Dále se citují repertoria textů, která vedle informací o díle a jeho autoru obsahují údaje o rukopisném dochování

a literatuře, a u děl nevydaných a méně známých katalogy rukopisných fondů, v nichž se dochovaly jejich další zápisy.

Z literatury se jmenují zejména práce, o něž se opírá identifikace a charakteristika textu a v níž lze nalézt další potřebné informace (autorství, redakce, překlad apod.). O jejich citaci a literatuře věnované kodexu jako celku viz 4.

5/9 Poznámky k zápisu textu.

Úkolem těchto poznámek je objasnění povahy zápisu a různých úprav, kterými prošel, dále popis výpravy (ilustrace, nákresy, notace) a zjištění jeho stavu z hlediska úplnosti.

Především se, pokud je to možné, určí povaha dochování, zda jde o koncept, opis, autorem revidované znění, exemplář určený k dedikaci, posluchačský záznam přednášek apod. Zvláštní pozornost se věnuje přípiskům a korekturám.

U textových přípisků se vyznačí jejich podoba (marginální, interlineární, přívazky, vložené lístky), ráz a stáří (např. čes. překladové glosy 2. pol. XV.stol.), a podle možnosti a potřeby jejich původce (viz 3/8), jednotlivé vrstvy a jazyk. K určení textových poznámek, majících povahu souvislého komentáře, je účelné zaznamenávat jména autorů, která jsou v nich citována. Na čtenářské přípisky se v anotaci upozorňuje tehdy, jsou-li věcně zajímavé (viz 3/13).

Korektury se v anotaci konstatují nebo se charakterizují tehdy, není-li o nich zmínka v 3/8 anebo tato zmínka nedostačuje, a je třeba její údaje doplnit informací o povaze oprav (škrty, razury, vsuvky apod.).

Jestliže je některý text opatřen výzdobou, která jej ilustruje, zařadí se její popis do anotace, a to podle zásad uvedených v 3/9 (ne - celá výzdoba na jednom místě). Podobně se až v anotaci zachycují různé nákresy a tabulky, které vysvětlují nebo doplňují text, a popisují se podle potřeby buď jednotlivě anebo souhrnně. Rovněž notace jednotlivých textů se zde zaznamenává (3/10).

Zjišťování mezer v zápise se omezuje na zjevné defekty, způsobené ztrátou listů, jejich částí nebo i celých složek a postžitelné zejména rozborem skladby kodexu, revizí foliace a sledováním členění díla (viz 3/3, 3/4, 5/8). Upozorňuje se rovněž, nebyl-li zápis dokončen nebo vynechal-li písař některé partie k pozdějšímu doplnění.

Příklad:

(a) 1r-20v: „Augustinus (recte: Fulgentius Ruspensis) De fide ad Petrum.

Epistolam, fili Petre, tue karitatis accipi“ X „Deus revelavit“.

Ed. PL 40, 753-778; 65, 671-706. K autorství F.Dekkers, Clavis Patrum Latinorum, 186 č.826. Za fol. 2 chybí text v rozsahu 10 listů.

(b) 21r-103va: Malogranati pars prima.

21r: Tabula capitulorum. „Quod Deus creavit dominem“ X „que in sancta religione committuntur“.

22ra: Prologus. „Notandum vero, quod opus subsequens“ X „poterunt pervenire“.

22ra-103va: Textus. „Fili, accedens ad servitutum Dei“ X „ista legentibus patefiat. Explicit prima pars Malogranati anno Domini M⁰CCCC⁰LXXII⁰ in vigilia Mathei apoštola (20.IX.)“.

O autorovi a díle V. Kaplan, Malogranatum a jeho původce, VKČSN, tř. filos.hist.-jaz. 1911, IV.

TEXTOVÝ POPIS NOVOVĚKÝCH RUKOPISŮ

Pro textový popis novověkých rukopisů platí v podstatě zásady pro popis rukopisů středověkých. Platí to především o rukopisech příbuzných obsahově i vnější podobou (liturgické kodexy). Zvýšenou pozornost je třeba věnovat dílům nevydaným, konceptům, ale i upravovaným opisům. Důkladnější popis vyžadují texty, které nebyly určeny k tisku anebo tištěny ani být nemohly. Zjednodušeného popisu se naopak užije u prostých opisů

tisků, u textů z tisků odvozených a stereotypně opisovaných (lidové modlitební knížky, duchovní písně), u běžných církevních příruček a dalších textů obdobné povahy.

5/10 Text.

Tam, kde došlo k setření původní samostatnosti textů nebo jejich částí (např. v souborech výpisků apod.), se upouští od jejich vymezení a takto vzniklý soubor se pokládá za textovou jednotku; popíše se souhrnně a jeho povaha se vysvětlí v anotaci. Texty této povahy se vyskytují již ve středověku, ale mezi novověkými rukopisy jsou častější a někdy mívají povahu přípravného materiálu.

5/11 Vymezení textu a jeho částí.

Jednotlivé části textu (předmluva, text, rejstřík apod.) se zpravidla neuvádějí i se všemi náležitostmi pod sebou, ale podle povahy a významu těchto částí se zachycují buď jednotlivě za sebou anebo se v anotaci připomenou jen některé z nich, např. rejstřík.

5/12 Titul - incipit a explicit, kolofon.

Novověké texty jsou zpravidla dostatečně určeny titulem. Incipit a explicit se uvádí zejména při opisech textů středověkých a při závažnějších anonymních dílech mladších, u nichž by mohly přispět k identifikaci. Necitují se však u takových rukopisů, jako jsou např. záznamy přednášek, sbírky výpisků a poznámek nebo běžné modlitební knihy nebo příručky (rituály, agendy).

Kolofony se většinou uvádějí v anotaci; často je lze krátit, citovat ve výběru anebo zaznamenávat souhrnně.

5/13 Anotace.

Prohloubené anotace, zvláště v části týkající se vlastního textu, vyžadují závažnější díla, jež nebyla tištěna, ani později vydána (památníky, deníky, paměti apod.), dále autografy, cenzurní exempláře a kodexy liturgické. V těchto případech je třeba v plné míře uplatnit zásady 5/8. K informaci o autorech a jejich dílech, často méně známých, je vhodné využít encyklopedických i speciálních pomůcek a literatury (naučné slovníky všeobecné a oborové, speciální historická a vlastivědná literatura, bibliografie); pro těsné vztahy mezi knihovnami a archivy přihlížejí novější katalogy nejednou také k pramenům archivním. U těchto děl je nutné věnovat zvýšenou pozornost i charakteristice obsahu, způsobu podání a stavbě textu.

Vztah novověkých rukopisů k tiskům je buď obdobný jako u rukopisů středověkých, které byly později tištěny (prvotisky, staré tisky), anebo opačný tam, kde jde o opisy nebo upravené texty tisků. Zde se uvede odkaz na tisk nebo tisky téhož nebo obdobného titulu podle bibliografií (Zibrť apod.), soupisů tisků a katalogů (viz 5/8). Nestačí-li tyto pomůcky, je vhodné přihlídnout přímo k tiskům, a to nejlépe v obecně přístupných knihovnách. Jestliže je u běžných rukopisů, např. u sbírek lidových modliteb nebo duchovních písní, doložen větší počet vydání nebo obdobných titulů, není nutné provádět identifikaci.

Je-li v textu větší počet chronogramů nebo chronostichů, poznamená se v anotaci pouze jejich výskyt s udáním mezních dat.

Příklad:

1r-53r: „Kurzer Unterricht vom Kobolt und dessen Behandlung bei Bereitung der blauen Farbe, so man Schmalta nennet. Verfasset von Thaddaeo Peithner, kais. kön. Bergrat, Obrist. Münz- und Bergmeister-Amtsbeisizern, dann offentlichen Lehrer sammentlicher Bergwissenschaften im Königreich Böhme.“

Rozprava o kobaltu Jana Tadeáše Peithnera (1727-1792), profesora horních věd na pražské universitě a na štíavnické akademii, rozdělená - vedle úvodu (ff.3r-5r) - do 2 pojednání („Von dem blauen Farb Kobold, dessen Weesen und Eigenschaften“, „Von Herstellung der blauen Farbe“, ff.5v-53r). Tabulky I-X, jejichž popis je na ff. 26v-38r, v tomto kodexu chybějí.

Viz také 8/1. Příklady anotace viz M. Boháček - F. Čáda, Žerotínské rukopisy bludovské, SNM C III/3-4, 1958 a

M. Boháček, Rukopisy mladovožické zámecké knihovny, SNM C VI/1-2, 1961.

DIPLOMATICKÉ TEXTY

5/14 Jde jednak o texty archiválií, uložených v rukopisných fondech (viz 7), jednak o opisy listin, listů a spisů v rukopisech nearchivní povahy.

Soubory diplomatických textů, spjatých jednotlícím hlediskem (společný předmět, příjemce), se zachycují souhrnně, nikoli rozpisem jednotlivých kusů, a vedle označení a event. bližší charakteristiky souboru se uvádí jen jejich počet, časový rozsah a jazyk (23 listin kláštera X z let 1405-1520, lat. a čes.). Opisy listin se při tom zaznamenávají nejméně do r. 1310, a to u vydaných textů citací základní edice (např. CDB III, 19-20, č. 21, RBM II, 618 č. 1435), u nevydaných nejstručnějším registrem. V uvážených případech je vhodné stejným způsobem popisovat také mladší texty, zejména listiny, nezachycené v základních edicích (RBM, CDM, CIM), i jiné zvláště pozoruhodné texty (např. české překlady listin). Souhrnně se zachycují také další druhy sériově se vyskytujícími textů, jako jsou např. zápisy v městských nebo pozemkových knihách, patenty, cirkuláře apod.

Soubory diplomatických textů a výpisů z nich, pořizované jako přípravný materiál nebo se zřetelem sběratelským, se jen celkově charakterizují.

Jednotlivé diplomatické texty se pojímají jako samostatné jednotky a zachycují se registrem, který nejstručnějším způsobem podává jejich obsah a datum, s event. odkazem k edici. Registry těchto textů se formulují v jazyce předlohy, incipit a explicit se necituje.

Příklady:

272-336: Listiny kláštera chotětovského z let 1237-1616.

Opisy 24 lat., čes. a něm. listin a jiných písemností, vydaných čes. králi, pražskými biskupy a arcibiskupy aj. Mezi nimi CDB V/2, 263-264 č. 640 a 1 nevydaná listina Václava I. z prosince 1237 (povolení litoměřickému rychtáři Lutoldovi k prodeji statku v Hrušovanech, pp.330-332).

1ra-6vb: Privilegia Karla IV. a Václava IV. pro Pražská města z let 1348-1409.

Ed. CIM I, 143-144 k č. 87, op. c. 170-172 č. 105 (něm. znění), op. c. 173-174 č. 107 (lat. znění), op. c. 85-86 č. 51 (lat. znění), op. c. 92-93 č. 57 (lat. znění), op. c. 202-204 č.127.

89r: Karolus IV. privilegia civitatis Egrensis confirmat. 18. VII. 1355 Donaustauf.

RBM VI, 42-43 č. 68.

6 ZLOMKY KODEXŮ

Zlomky se dochovaly jako součást kodexů, zvláště jejich vazby, nebo jako samostatné jednotky, zařazené ve fondu se zvláštní signaturou. Prvé se popisují jako složka vazby (3/11), samostatné zlomky ve zvláštním záznamu, který má ve fondovém soupise pořadové číslo. Popis se řídí zásadami 2-5, má však některé údaje specifické.

Do vnějšího popisu se zařazuje informace o původu zlomku a jeho dochování. U samostatných zlomků se především poznamenává, odkud pocházejí (např.: sňat z vazby tisku sign. ..., kde ho bylo užito jako přední předsádky. Dále se popisuje stav dochování zlomku, jeho rozsah, míra poškození a zejména ztráty textu (např.: dochovány vnitřní sloupce listů ra, vb). Podle potřeby se zjišťuje souvislost textu (např.: dvoulist, který nebyl ve středu složky, takže text fol. 1v nepokračuje na fol. 2r) a charakterizuje jeho čitelnost (zadní strana listu, přilepená kdysi k přední desce, je téměř nečitelná). Zvláště u středověkých zlomků se uvádí počet řádků nebo i rozměry psací plochy.

Textový popis je obdobný jako u jiných defektních textů; ke způsobu uvádění incipitů a vyznačování ztracených částí textu viz 5/5 a 5/7.

Zlomky archiválií, dochované samostatně nebo jako součást kodexů, se zachycují stručněji podle 7 a 5/14.

Příklad viz 8/2.

7 ARCHIVÁLIE

V rukopisných fondech se vedle rukopisů literární a příbuzné povahy setkáváme také s archiváliemi. Jsou jejich součástí, mají jejich signatury a je třeba, aby byly ve fondových katalozích zachyceny. Jde především o tzv. úřední knihy (městské knihy, urbáře, pozemkové knihy, knihy patentů apod.) a potom o listiny, listy a spisy. Jejich popis se řídí zásadami 2-5, bývá však jednodušší.

Záhlaví se liší hlavně u originálních listin, listů a spisů, které jsou zařazeny do fondu jednotlivě. Podává zpravidla jen údaje 2/1-2, 6-8; datace a lokalizace je součástí regestu nebo z něho vyplývá, a proto se tu neuvádí. Vnější popis většinou odpadá, ojedinělé poznámky se připojují - obdobně jako u novověkých rukopisů - k záhlaví nebo textovému popisu. Záhlaví úředních knih se blíží popisu rukopisů literárních (2/1-3, 2/5-8, 11), vnější popis je však vzhledem k jejich povaze a skromnější výpravě prostší: Nezjišťuje se skladba, neuvádějí prázdná folia, nerozlišují písarské ruce ani se neklasifikuje písmo.

Textový popis archiválií je obdobný jako při diplomatických textech v kodexech (viz 5/14): Jednotlivé listiny, listy a spisy, mající samostatné signatury, se nejstručnějším způsobem registují, soubory textů (opisy listin v kopiářích apod.) se zachycují souhrnně a obsah vedených, tj. postupně psaných knih se celkově charakterizuje. Jsou-li do fondu zařazeny soubory archiválií, zejména písemné pozůstalosti nebo jejich části (korespondence, osobní doklady apod.), popisují se vždy souhrnně, a to z hlediska vnějšího i obsahového (např. u korespondence počet, časové rozpětí a stručná celková charakteristika).

Archiválie, které se dochovaly v kodexech, ať jako přírůzky nebo jako součást jejich vazby (pokryv, přideštiny, předsádky, záševky, viz 3/11, 6), se zachycují v rámci popisu těchto kodexů.

8 PŘÍKLADY

8/1 88 Praha knihovna...A 88

1722-1723, Čechy, pap., 570 ff. 20,5 x 16 cm, vazba dobová pergamenová.

(Praelectiones Pragenses in Aristotelis Philosophiam naturelem et metaphysicam traditae) „ab...Floriano Weidinger anno Domini 1722 et (17)23.“

Posluchačský zápis přednášek, konaných na pražské universitě (v. fol. 1r). Ruka vlastníka (v. vlastnický záznam na předním přideštině „Ex libris M. Neumann“), od něhož pocházejí také marginální poznámky o současných pražských událostech (v. ff. 18v, 87v, 240v, 244r aj.).

(a) 1r-381r: „Physica, tradita in...Universitate Carolo-Ferdinandaea.“

Přednáška se dělí - kromě úvodu - na 8 traktátů, členěných dále na disputace (po 2 v každém traktátu), kvestie a paragrafy.

(b) 382r-503v: „Tractatus de mundo, coelo, generatione et corruptione et meteorit.“

2 disputace, dělené na kvestie.

(c) 504r-560r: „Animastica, tradita a ...Floriano Weidinger.“

3 disputace, dělené na kvestie.

(d) 561r-568v: „Tractatus ultimus in libros Metaphysicorum.“

1 disputace, dělená na artikuly.

8/2 252 Praha knihovna...zl. 43

XV, Čechy, perg., 1 fol. 36,5 x 23 cm.

Listu bylo použito k vazbě jako pokryvu, text zčásti nečitelný. 2 sloupce po 47 řádcích. - Písmo: 1 ruka, bastarda.

- Prostá iniciálka modře, rubrikace.

1ra-1vb: Starý zákon.

/// „i jel do Ptolemaidu slavně s velikú slávú“ X „A přebyl tu mnoho dní.Za“ ///

1 Mach 10, 60-89, 11, 1-40. Ed. F. Černý, Klasobraní po rukopisích XXXVIII. Zlomek bibl. z XV. stol., LF 20, 1893, 320-324.

Další příklady viz za 2/11, 3/7, 3/11, 3/15, 3/16, 5/9, 5/13, 5/14.

9 PŘÍLOHY KATALOGU

Fondový katalog rukopisů je vybaven přílohami, které mají povahu rejstříků, seznamů a konkordancí. Zásady pro sestavení těchto příloh jsou určeny pro katalogizaci rukopisných fondů, v nutné modifikaci však platí i pro plánované přílohy souborného katalogu rukopisů. Přílohy jsou zpravidla v pořadí, jak jsou níže uvedeny (viz však 9/16, 9/17).

Podle povahy a rozsahu fondu je možno některou přílohu vynechat, rozdělit na více specializovaných příloh (např. rejstřík incipitů) nebo užít příloh dalších (např. rejstřík uživatelů a čtenářů, seznam pecí aj.). Katalog v publikované podobě má též seznam obrazových příloh, kde se u jednotlivých reprodukcí uvádějí signatury a folia příslušných rukopisů.

Přílohy se zpracovávají jen při větším počtu údajů než tři. Jinak stačí uvést příslušná hesla v rejstříku jmenném a věcném. Kde je zapotřebí, uvedou se v čele přílohy stručně vysvětlující údaje.

V přílohách se zásadně odkazuje na pořadová čísla rukopisů a na písemná nebo číselná označení textů.

Fondový katalog se zásadně nevydává bez příloh. Jen u několikavazkového katalogu lze přílohy připojit na konci, event. jako dodatkový svazek.

9/1 Seznam chronologický

je uspořádán podle století a jejich částí (1. a 2. pol., XIII ex./XIV in. ap.), u nichž se uvádějí pořadová čísla rukopisů. Rukopisy s přesahy století se zaznamenávají mezi příslušnými stoletími (XIII ex./XIV in. mezi XIII a XIV). Zlomky se uvádějí obdobně v samostatném oddělení.

9/2 Seznam datovaných rukopisů

je uspořádán chronologicky. Uvádí se rok, příp. širší časové rozpětí vzniku rukopisu a jeho pořadové číslo. Do seznamu se zahrnují i rukopisy ne zcela určitě datovatelné, např. s označením c. (circa) před letopočtem nebo s otazníkem. Seznam je časově omezen do konce 16. století.

9/3 Seznam lokalizovaných rukopisů

(rejstřík rukopisů podle místa vzniku) je uspořádán abecedně podle názvu zemí (viz 2/4), s odkazy na rukopisy. Bližší určení vzniku (Plzeň, Cambridge) se již neuvádí.

9/4 Rejstřík provenienční

(vlastníků a knihovní příslušnosti) je uspořádán podle dřívějších vlastníků, knihoven, příp. institucí, jimž rukopisy náležely, než přešly do katalogizovaného fondu.

9/5 Rejstřík jazykový

je uspořádán do skupin podle jazyků, s odkazy na rukopisy, příp. texty. Nejprve se uvádějí v abecedním pořádku jazyky evropské, potom ostatní. Rukopisy s texty v různých jazycích se zachycují na všech místech. Obsahuje-li fond rukopisy převážně jednoho jazyka, upozorní se na to poznámkou k rejstříku a uvedou se jednotlivě toliko rukopisy s texty jinojazyčnými. Jazyky zaznamenané v anotaci se zachytí pořadovým číslem a event. označením textu v závorce.

9/6 Seznam tisků

uvádí pořadová čísla konvolutů, v nichž se tisky vyskytují, s event. číselným označením textů těchto tisků, např. 28 (2, 5). Člení se na prvotisky, staré tisky a tisky po r. 1800.

9/7 Seznam písemností archivní povahy

(tzv. úředních knih, listin a listů) se sestavuje podle pořadových čísel těchto písemností. Viz 7. Zachycují se i zlomky. Viz 6.

9/8 Rejstřík paleografický

zachycuje základní styly a druhy písem v latinské nomenklatuře, s uvedením kodexů a rukou (viz. 3/8).

9/9 Rejstřík písařů

podává jména písařů v abecedním pořadí s uvedením kodexů, příp. i textů.

9/10 Seznam iluminovaných rukopisů

zachycuje jednotlivé druhy výzdoby s uvedením kodexů a textů (viz 3/9). Vyskytují-li se kodexy zdobené miniaturami a figurálními iniciálami, sestavuje se samostatný rejstřík ikonografický s uvedením kodexů a folií.

9/11 Seznam notovaných rukopisů

podává pořadová čísla rukopisů, příp. i označení textů. Pokud je notace v popise určena, seskupuje je podle druhů notace.

9/12 Seznam vazeb

zachycuje především staré vazby do konce 16. století, dále vazby zdobené (slepotisk, zlacení), vazby opatřené kováním a se supralibros (viz 3/11).

9/13 Seznam rukopisů s údaji o cenách a koupi

se sestavuje podle rukopisů, bez dalších konkrétních údajů.

9/14 Konkordance signatur

je sestavena podle starších, zejména v literatuře užívaných signatur rukopisů s odkazy k pořadovým číslům katalogu. Jednotlivé signatury, které netvoří soustavu, se do konkordance nezařazují. Viz též rejstřík provenienční 9/4.

9/15 Seznam deperdit

podává přehled zničených, ztracených nebo pohřešovaných rukopisů.

9/16 Seznam literatury a edicí

uvádí práce citované v katalogu ve zkráceném znění. Viz 4. Seznam lze zařadit před vlastní popis rukopisů.

9/17 Seznam zkratk

uvádí zkratky užívané v katalogu. Mají být jednoznačné, zpravidla v českém jazyce a je třeba je důsledně dodržovat. Seznam zkratk lze rovněž zařadit před vlastní popis rukopisů. Zkratky edicí apod. se uvádějí v seznamu literatury.

9/18 Rejstřík oborový

zachycuje základní obsahovou skladbu rukopisů. Je uspořádán podle jednotlivých vědních oborů v abecedním pořadí. Při větším zastoupení rukopisů určitého oboru může být tento obor (např. teologie) dále rozčleněn na speciální disciplíny. Kodexy zasahující do více oborů se v rejstříku opakují při všech těchto oborech. Pořizuje-li se rejstřík oborový, neuvádějí se již oborová sběrná hesla v rejstříku jmenném a věcném.

9/19 Rejstřík incipitů

Do rejstříku incipitů se zařazují všechny incipity citované v katalogu, tj. i incipity jednotlivých částí textů, včetně glos tvořících souvislý komentář, mimo tzv. nepravé incipity, pokud je lze dobře odlišit od vlastního počátku textu (titul apod.)

Podává-li katalog malý počet incipitů, pořizuje se jediný rejstřík bez ohledu na jazyk. Při větším počtu se pořizují incipitové rejstříky podle každého jazyka zvlášť.

Obsahuje-li text incipitu číslice, přepisují se v rejstříku slovy; číslice označují knihy a oddíly textu (citace biblické) se ponechávají.

Incipit se v rejstříku uvádí ve stejné délce, jak je obsažen v popise rukopisu.

Je-li totéž dílo obsaženo v popisovaném fondu několikrát, uvádí se incipit jen jednou, s odkazy na pořadová čísla všech rukopisů. Liší-li se incipity téhož díla v různých rukopisech (např. různé redakce díla, jazykové odlišnosti, písařské nepřesnosti), je třeba zařadit do rejstříku všechny důležité varianty na příslušném místě s odkazem k pravidelnému znění incipitu.

Incipity kázání a jejich sbírek, podávající příslušný biblický text (téma identifikované v popise) i vlastní začátek kázání, se řadí podle začátků témat; vlastní začátky kázání se v rejstříku samostatně neuvádějí.

Incipity latinské se převádějí pro rejstřík do pravopisu tzv. klasické latiny. Incipity v národních jazycích se přejímají v podobě, v jaké jsou transkribovány v popisu rukopisu.

Řazení se řídí podle abecedy příslušného jazyka (latina, národní jazyky). Začíná-li se incipit předložkou, spojkou nebo jiným kratším slůvkem a zní-li shodně i začátek prvního slova jiného incipitu, předcházejí při řazení veškeré vazby s předložkou, spojkou nebo jiným slůvkem (např. Ex regia...předchází před Exaltavi...).

9/20 Rejstřík jmenný a věcný

K fondovému katalogu se zásadně zpracovává společný rejstřík jmenný a věcný. Pro jeho zpracování jsou určující skutečnosti obsažené v katalogových popisech jednotlivých rukopisů.

Rejstřík je vhodné zpracovávat průběžně již při práci na popisech rukopisů. Přispívá to k přesnějšímu podchycení látky i k širšímu postihu souvislostí; rejstříku je nadto možné využívat již při popisu dalších rukopisů fondu.

Při zpracování je třeba postupovat se snahou o maximální jednotnost a přesnost. Tento postup usnadní přípravu tezauru pro látku vyskytující se v rukopisech i strojní zpracování dat v budoucnosti.

Při zpracování rejstříku se vychází ze základních způsobů užívaných v rukopisném oddělení Archivu AV ČR. Podpůrně lze užít čs. státních norem, knihovnické literatury a zásad archivních (J. Levora, *Zásady pro zpracování rejstříků k archivním pomůckám*, Archivní zprávy ČSAV 13, 1981, 103-118). Ve srovnání s uvedenými normami a literaturou jsou tyto zásady zaměřeny na specifické potřeby soupisu rukopisů.

a) Tvoření hesel

Rejstřík jmenný a věcný zachycuje všechny podstatné skutečnosti obsažené v popisech rukopisů a vyjadřuje je v heslech osobních, zeměpisných a věcných.

Do rejstříku se nepojímají jména a věcné skutečnosti, jež nejsou pro popisované rukopisy a texty podstatné, zejména ty, jež se vyskytují v incipitech, explicitech nebo jiných úryvcích textů (např. z incipitu Quoniam, ut Gregorius super Ezechielem... = Summa Pisana nebude zařazeno do rejstříku ani heslo Gregorius ani Ezechiel).

Při tvoření hesel je nutné se vyrovnat s nesrovnalostmi a rozdíly vyplývajícími zejména ze skutečnosti, že kodexy pocházejí z různých dob, užívá se v nich různých jazyků i pravopisných způsobů a zvláště u hesel osobních a zeměpisných se vyskytují různé podoby a varianty. Při nezbytných úpravách je však třeba rozlišovat skutečnou synonymitu (např. ekvivalenty v různých jazycích) od příbuznosti pojmové a dbát na zachování jejich významové odstíněnosti (např. otázka společného hesla pro přísloví, sentence apod.).

Pomocí sběrných hesel se užší pojmy začleňují do širších souvislostí a informace se soustřeďují do větších tematických skupin (viz dále o odkazech, titulech textů a hlavních druzích hesel).

U víceslovných hesel je třeba odlišovat sousloví, jež se uvádějí v neinvertované podobě (např. tituly textů, některá místní jména, viz dále), od hesel, jež mají podobu invertovanou (psaní, technika).

Jako věcných hesel se užívá zásadně českých termínů nebo slov cizího původu, v české odborné terminologii zdomácnělých. Pokud se uvádějí cizojazyčné termíny, odkazuje se na české heslo (např. orationes viz modlitby, sermones viz kázání). Cizí znění bez odkazů se zpravidla ponechává v titulech textů. O jazykové podobě hesel

osobních a zeměpisných viz dále.

b) Odkaz

Účelem odkazů je upozornit na souvislosti porušené abecedním řazením, soustředit příbuznou látku a odstranit některé důsledky inverze.

Vylučovací odkazy vedou uživatele k heslu, u kterého jsou v rejstříku uvedeny údaje o hledaných skutečnostech (např. erby viz znaky, artikuly viz Čechy - sněmy apod.). Přidružovací odkazy upozorňují na příbuzná hesla, která mohou obsahovat údaje blízké sledovanému tématu, avšak jejich obsah nebylo možné pro významnou odlišnost včlenit do hesla, odkud se odkazuje.

Zásadně se neuvádí výčet týchž údajů u dvou nebo více hesel. Např. lékařská díla identifikovaných autorů jsou uvedena pouze pod osobními hesly autorů, kdežto u hesla lékařství se jen odkazuje na tato osobní hesla. Výjimkou jsou hesla, kde je minimální počet údajů (1-3). Zde je účelné opakovat údaje u několika hesel místo uvádění odkazů.

Odkazy se uvádějí na konci hesla nebo jeho částí a je třeba omezit je na nezbytné.

c) Řazení hesel

Hesla se řadí podle standardizované unifikované české a slovenské abecedy doplněné písmeny q, w, x. Přihlíží se k řazení ve slovníku Pravidel českého pravopisu. Hesla začínající i-j, v-w se však řadí do téhož oddílu.

Sběrná hesla členíme uvnitř abecedně nebo systematicky (viz níže o heslech jmenných a věcných).

Víceslovná hesla - kromě sousloví - řadíme v invertované podobě podle základního slova (právo kanonické, církevní, - městské, - zemské). O řazení šlechtických jmen viz 9/20d, titulů textů 9/20e.

Při řazení hesel začínajících členem, předložkou apod. (viz tituly textů 9/20e), se k těmto slůvkům nepřihlíží a řadí se podle dalšího plnovýznamového slova (Das Tagebuch - pod T). Při titulech textů s předložkovou vazbou se substantivum převede do nominativu a potom se teprve cituje titul (např. confessio, De confessione - pod C). V jiných případech postačí přímé zařazení podle plnovýznamového slova.

Číslice se řadí podle svého významu v hesle: buď jako slovo, pokud jsou chápány spíše jako slovní součást ustáleného označení (např. Liber 6 - Liber sextus), anebo v číselném pořádku, jestliže zřetelně označují chronologii (např. Václav I., král český, Václav II., král český).

Letopočty vyznačující významné události se podle možnosti doplní substantivem (rok 1620, revoluce 1848).

d) Osobní hesla

Kromě výše uvedených omezení se v rejstříku zachycují všechna jména osob, tj. zejména autorů textů, písařů, iluminátorů, donátorů a majitelů kodexů.

V osobním hesle se odlišuje příjmení (rodové jméno), osobní (křestní) jméno, příp. přídomek (predikát).

Při řazení se rozlišuje, zda-li jde o osoby středověké nebo mladší. Jména středověkých osob se řadí podle osobního jména (Iohannes Geron), osob z nové doby podle příjmení (Komenský, Jan Ámos).

V hesle se uvádějí všechna jména osoby (např. pseudonymy), příp. jejich odlišné podoby, s výjimkou drobných variant. Tato jména se uvádějí místech rejstříku s odkazy na heslo (Regiomontanus viz Iohannes de Monte Regio, Martinus Francus viz Martin Frank).

Vyskytuje-li se v popise u autora též čestné pojmenování, které bylo obecně v užívání, uvede se u hesla a na příslušném místě se odkazuje (např. Archidiaconus viz Guido de Baysio, Doktor sollempnis viz Henricus de Gandavo).

V heslech se uvádějí univerzitní hodnosti ze starší doby (bakalář, mistr), ne však mladší akademické (JUDr., PhDr., ing.) nebo jiné tituly (arcibiskupský notář, komorní rada apod.).

Jazyková podoba autorských hesel se řídí u středověkých rukopisů jazykem textů. Jsou-li všechna díla hesle

latinská, uvede se jméno autora v podobě latinské (Iohannes Hus). Je-li v hesle alespoň jeden titul český, užije se u autora české národnosti českého znění jména (Jan Hus). U novověkých autorů se jména uvádějí podle národnostní příslušnosti. Platí to i tehdy, jsou-li v hesle uvedeny jen latinské tituly (Komenský, Jan Ámos, Ianua linguarum).

Varianty příjmení se zachycují, za heslo se volí tvar pravidelný a u variant se odkazuje (Klimeš, Filip; odkaz u Klimesch Philipp).

Latinizovaná jména, zejména v období humanismu, se v hesle ponechávají v latinské podobě. České jméno se uvádí v závorce a na příslušném místě se odkazuje (Kezelius/Kožíšek/, Georgius; Kožíšek viz Kezelius).

Kde je bezpečně potvrzeno, třeba mimo popisovaný fond, že německá podoba jména náleží osobě, jež užívala české podoby, volí se za heslo podoba česká a u ostatních se odkazuje (např. Náprstek, Vojtěch, odkaz u Fingerhut; Tomášek, Václav Jan, odkaz u Tomaschek). V ostatních případech se jméno ponechává podle rukopisu (Wydliczka, Johann).

U známých osobností, jejichž příjmení se vyskytuje v různých jazykových a pravopisných variantách (Dobrowsky apod.), se volí za heslo podoba běžně užívaná (Dobrovský), i když ve fondu není doložena.

Pokud se křestní jména známých osobností uvádějí v popisech také v cizích jazycích, v rejstříku se nepodchycují (pouze Palacký, nikoli Palacky, Franz).

Pokud se křestní jména vyskytují v rukopisech jen v cizí podobě (Georgius), uvádějí se v rejstříku v této podobě, a to i tehdy, když se zejména v anotaci při skloňování překládají (Jiřímu).

Šlechtická jména se řadí podle přídomků (Hynek Berka z Dubé - heslo: z Dubé, přičemž se řadí pod D, viz výše).

U šlechtických osob, častěji uváděných podle příjmení, se v rejstříku od příjmení odkazuje k přídomku (Hasištejnský viz z Lobkovic).

K osobním heslům se zařazují další informace, které slouží k tomu, aby hesla byla jednoznačná a byly zejména odlišeny stejnojmenné osoby (základní životní data, funkce a doba působení apod.). Jsou-li takové informace v popise početnější, přejímají se do rejstříku v nejnútnejším výběru. U všeobecně známých osob takovéto údaje odpadají.

Osobní hesla s větším počtem údajů nabývají povahy sběrných hesel, jež je účelné členit systematicky do několika podhesel: základní osobní data; prosté zmínky; život, činnost, díla osobě věnovaná, vlastnictví knih nebo jiné vztahy k rukopisům, písařská činnost apod.; spisy.

Příklad:

Klimeš, Filip (Klimesch, Philipp), 1808-1886, OPraem Teplá; 5, 62-64, 79,590; farář v Mnichově 313, archivář v Teplé 35, 580, knihovník v Teplé 87, 412, 710-716, přípisky 429, 447, 593(b), vlastník rukopisů 318, 398, 60. narozeniny viz Karlík, Hugo; spisy: Observationes soli set lunae 554, Přehled biblí českých 721 (a), Vita fratris Groznatae 751, 772.

e) Tituly textů

Jestliže je určen autor i název, uvede se název v autorském hesle a kromě toho se podle potřeby vytvoří další hesla jmenná a věcná.

Jde-li o dílo anonymní, uvede se v rejstříku titul a jeho obsah se zachytí dalšími hesly. Nezachycují se tituly příliš obecné a necharakteristické (Gebetsbüchlein) a zpravidla ani tituly příležitostných prací, u kterých není pravděpodobnost dalšího zápisu (např. gratulace). Obsah těchto děl se vyjádří pouze jmennými a věcnými hesly.

U anonymních děl, jejichž titul doplnil katalogizátor, se titul v rejstříku zpravidla neuvádí a užije se jmenných a věcných hesel, která mohou dílo z různých stránek charakterizovat. Výjimkou jsou takové doplněné tituly, jež mohou přispět k nalezení hledaných informací nebo k identifikaci textu.

Jestliže se rukopisy katalogizovaného fondu v autorství určitého díla různí, zaznamenává se toto dílo v rejstříku u autora, který byl určen v popise, uvedou se však též jména ostatních autorů s příslušnými odkazy.

Starší texty, připisované v rukopise nesprávnému autoru (viz 5/4), se uvedou v osobním hesle s odkazem na skutečného autora (Thomas de Aquino..., Pseudo-Thomas, Compendium theologiae veritatis viz Ripelin de Argentina).

Je-li dílo obecně známo také bez autora, toliko svým titulem, uvede se v rejstříku na příslušném místě i tímto titulem jako odkazové heslo k autorovi (Summa Pisana viz Bartholomaeus de Sancto Concordio). Někdy je účelné uvádět samostatně - s odkazem k autorovi - též tituly méně známých děl.

Pro zařazení děl k jednotlivým autorům je rozhodující, jak byl jejich vztah určen v popise. Např. u Aristotela, Tomáše Akvinského aj. se uvádějí nejen opisy jejich vlastních děl, ale také komentáře, zejména zápisy přednášek (např. Aristoteles, Physica/expositio/ 18, 75, 115); neuvádějí se však díla na těchto autorech jenom myšlenkově závislá. U jmen autorů těchto přednášek nebo jiné komentářové a příbuzné literatury lze názvy přednášek a komentářů shrnout (XY, Tractatus in philosophiam naturelem Aristotelis 18, 115).

Jestliže se ve fondu vyskytuje totéž dílo s různými tituly, volí se titul standardní, příp. běžný v literatuře (viz o titulu 5/4, o zdůvodnění identifikace 5/8). Drobnější, zejména pravopisné odchylky ve znění titulů, se v rejstříku pomíjejí.

Dlouhé tituly lze v rejstříku vůči popisu dále krátit (viz 5/4).

Inverze se neprovádí (Duchovní štít, nikoli: Štít duchovní). Výjimkou jsou tituly začínající členy, předložkami nebo podobnými slůvky, jež se řadí podle výše uvedených zásad o řazení hesel (9/20 c).

U názvů přeložených děl se i v rejstříku vyznačí, že jde o překlad, např. Stadtrechte des Königreich Böhme (překlad z češtiny).

Přeložená díla se soustřeďují v osobním hesle autorově, u osobních hesel překladatelů se odkazuje. Tam, kde souvislost překladu s autorem není běžně známá, zejména pak tam, kde není znám překladatel, uvede se název překladu též samostatně a odkáže se k autorovi (např. Reformation und Ordnung der Stadtrechte viz Koldín).

U rozvinutějších autorských hesel se uvádějí tituly spisů jako poslední část hesla.

Tituly tisků se v rejstříku neuvádějí; viz věcná hesla 9/6.

f) Zeměpisná hesla

Zeměpisná hesla podchycují všechny zeměpisné názvy od místních částí až po světadíly. Kromě jiného se podchycují i přídomky z hesel osobních a místa působení osob.

Za hesla se volí místní a ostatní zeměpisné názvy v dnešní podobě. Přitom se zaznamenávají různé jazykové podoby české i jinojazyčné, které se uvedou na příslušných místech rejstříku s odkazy k heslu. Pomíjejí se drobné varianty, zejména pravopisné, pokud by tím nedošlo k záměně. Rejstřík je ukazatel ke katalogu a jeho účelem není podávat úplný výčet variant týchž jmen, jež se v popisech vyskytují víceméně náhodně.

U cizích jmen se volí heslo podle názvu, užívaného v dnešní češtině, a u ostatních podob se odkazuje (Venezia viz Benátky). Tam, kde není vžitý český název anebo, kde český název ustupuje, volí se platný název v původním jazyce (Celovec viz Klagenfurt), přičemž je třeba přihlížet k tendenci užívat současných úředních názvů příslušného státu (Stockholm místo Štokholm). V konkrétních případech lze užít výběru zeměpisných jmen ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Praha 1978, 758-777. U starých názvů se odkazuje k názvům současným (Herbipolis viz Würzburg).

Kde došlo ke změně názvu, je heslem současný platný název a u starších podob se odkazuje (Smilův Brod, Německý Brod viz Havlíčkův Brod). Platí to i tam, kde v popise byl ponechán starší název, aby nevznikl anachronismus.

Místa v Čechách, na Moravě a ve Slezku se určují podle základních příruček (J. Profous, Místní jména v Čechách, 5 sv., Praha 1948-1960, L. Hosák - R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezku, 2 sv., Praha 1970-1980), s případným uvedením blízkého většího města podle téže příručky (např.: Třebíz /u Slaného, Profous 4, 360/). U cizích míst se připojuje jméno země, zpravidla dnešního státu nebo podle potřeby země historické (Annaberg, Sasko).

Z místních hesel se vytvářejí sběrná hesla, kde se soustřeďují také údaje o institucích a osobách, které tam působily, místních částech aj. (např. při názvu školy se uvedou jména profesorů i posluchačů, apod.). Mezi věcnými částmi hesla se uvádějí společně též rukopisy, jež s místem souvisejí vznikem, knihovnickou příslušností a vlastnickými vztahy. Pokud je některá část zeměpisného hesla rozsáhlejší, lze k ní vytvořit heslo samostatné, na něž se pak ve sběrném hesle odkáže. Místní sběrné heslo je zpravidla uspořádáno abecedně, podle potřeby však může být členěno též systematicky (např.: všeobecné údaje, místní části, objekty, osoby, události, ostatní).

Příklady:

Chotěšov (u Stodu, Profous 2, 40)

- klášter prem. ženský 157, 207, 479(a); dějiny viz Wild W.; faráři 775, viz Langl H. R.; listiny 79, 220; probošti (opati) 747, 753, viz Bandhauer Z., Novák J.; knihovna 80, 301, 517; soupisy řeholnic 214, 751, 753; škola 484; založení 87, viz též Hroznata; zrušení 423, 447, 753

- panství 317, vsi 56, viz Windischgrätz

Kutná Hora 211, 267, 305; doly 447, 652; náměstí 24, 653, 667; Hrádek 554, 723; kostely: sv. Barbory 342, 665, sv. Jakuba 546; Vlašský dvůr 523; viz z Heslova, Dačický, sněm 1471 313; kancionál 67

g) Věcná hesla

Věcná hesla zahrnují zejména naukové obory, literární typy, historické události, instituce a funkce, hmotné předměty, jakož i další podstatné skutečnosti věcného rázu, jichž se rukopisy a jejich texty týkají. Viz též rejstřík oborový 9/18.

Hesla jsou vyjádřena zpravidla podstatnými jmény, což znamená časté užití inverze. Při tvoření hesel se užívá zásady nejvyššího pojmu, nevylučuje se však ani užití pojmu širšího, příp. nadřazeného (např. báseň - poezie). Obecných hesel (filozofie, teologie apod.) se užívá jen ve zdůvodněných případech, neboť by se množily odkazy a rejstřík by tím zbytečně narůstal. Viz též rejstřík oborový 9/18.

Rovněž mezi věcnými hesly se vytvářejí sběrná hesla. Jde zejména o literární druhy a naukové obory, jež se v popisech vyskytují častěji. Pokud je to možné, jsou tato hesla uvedena v češtině, přičemž se za heslem uvedou další názvy české i cizí (např. bible /biblia, Testamentum vetus, T. novum, Skriptura sacra, Bibel/); tyto názvy jsou uvedeny v rejstříku na příslušných místech, odkud se odkazuje ke sběrnému heslu. Obdobně: kázání (sermones, homilie, Predigten) apod. Údaje u sběrného hesla se pak člení podle typů děl, dále podle jazyka apod. K tomu srov. též výše o titulech.

I tam, kde věcné heslo nenabude povahy hesla sběrného, je účelné členit je podle podhesel a vyhýbat se tak pouhému výčtu pořadových čísel (např. korespondence se člení na odeslanou a přijatou, s uvedením osob nebo institucí, jichž se týká).

Ve věcných heslech se podle potřeby odkazuje na hesla osobní a zeměpisná, a to konkrétními výčty (např. lektury na Sentence - výčet autorů; práva městská - výčet děl, oblastí, měst, příp. dalších hesel; kostely - výčet míst).

10 PRAVIDLA PRO PŘEPIS LATINSKÝCH, ČESKÝCH A NĚMECKÝCH TEXTŮ

V soupisech rukopisů se při citaci rukopisných textů užívá transkripce, poněvadž transkribovaný text je ve srovnání s textem transliterovaným hláskově jednodušší, srozumitelnější a díky své formální úpravě také přehlednější. Transkripce zjednodušuje a normalizuje komplikovaný a silně rozkolísaný starší způsob psaní a je

výhodnější z důvodů typografických, zpracovatelských i uživatelských. Jednotná podoba transkribovaného textu usnadní zpracovateli i sestavení rejstříků, v nichž se nebude muset tolik odkazovat.

Transkripční zásady respektují zákony jazykového vývoje, ale neuplatňují výlučně filologický přístup k textu. Přes určitou nivelizaci se však předpokládá, že katalogizátor bude pracovat se základními jazykovými příručkami, jejichž seznam se uvádí v Pravidlech.

Formální úpravu transkribovaného textu provádíme u všech tří jazyků podle dnešního stavu daného jazyka. Transkribovaný latinský text se bude formálně lišit od přepisu latiny v jiných zemích, protože v tomto případě se vychází ze stavu národního jazyka.

Hlásková podoba latinského textu se až na čistě grafické změny ponechává, hlásky se nedoplňují ani nevynechávají. U češtiny a němčiny, živých vyvíjejících se jazyků, u nichž se fonetická stránka dříve nebo později projeví jako rozhodující pro grafiku, zasahujeme do hláskové podoby v mnohem větší míře, poněvadž vývoj grafiky se opožďoval za vývojem zvukové stránky.

a) Grafická a formální úprava textu

Části rukopisných textů psané majuskulemi (např. jména osob, názvy děl, různé formule, citáty apod.) přepisujeme - s přihlédnutím k velkým počátečním písmenům apod. - u všech textů minuskulemi. Majuskule ponecháváme pouze v případě, že mají zvláštní funkci, jako např. u chronogramu, chronostichu nebo akrostichu. Pro latinu a češtinu platí rovněž zásada, že graficky zdvojenou souhlásku v násloví, která suplovala majuskuli, transkribujeme na začátku věty jednoduchou souhláskou a velkým písmenem, uprostřed věty jednoduchou souhláskou a malým písmenem, nejde-li o vlastní jméno apod., a s dlouhé i tzv. okrouhlé se v obou jazycích přepisuje jako s.

10/1 Zkratky.

Pro všechny texty platí zásada, že se zkratky rozvádějí, a to bez závorek. Ponechávají se pouze dnes užívané zkratky. V incipitech a explicitech se zásadně nezkracuje, zkracujeme pouze tam, kde vypsání obvykle zkracovaných slov není funkční. Ponechaným zkratkám v recentních rukopisech se dá dnešní podoba (např. v českém textu t.zv. přepíšeme tzv., a.t.d. přepíšeme atd., skloňované zkratky dra, dru upravíme na dr.). Latinské zkratky se rozvádějí se zřetelem na stáří textu a na úzus (např. gra se ve starším latinském textu rozvede gracia, v mladším gratia). Latinské zkratky xpc a ihc rozvedeme vždy jednotně Christus a Jesus. Ve vročeních se zkratky nerozvádějí: ponecháme např. anno salutis M^oCCC^oLX^o, leta panie 1594° přepíšeme léta Páně 1594°.

10/2 Číslovky.

Minuskulní římské číslice se nahradí majuskulními (hlavně v letopočtu, označení kapitol apod.). Letopočet vypsání slovy se vypíše i v přepise. Označení množství římskými číslicemi se ponechá. Pro latinu a němčinu typický způsob zkracování názvů měsíců září až prosince číslicí a koncovkou (např. 7bris) převádíme na běžnou formu. Údaje v číslicích oddělených tečkami sjednocujeme: M.D.CC.XXIX přepíšeme MDCCXXIX.

10/3 Hranice slov.

Hranice slov upravujeme bez ohledu na to, z jaké doby předloha pochází, podle moderního úzu: slova píšeme dohromady nebo zvlášť podle dnešního stavu.

Pro latinu přizpůsobujeme hranice slov obvyklé normě: neponecháváme středověký způsob psaní předložky a následujícího slova: apatre přepíšeme a patre, abijs přepíšeme ab iis; neponecháváme ani způsob psaní idest, idipsum, přepíšeme id est, id upsuj. Ponecháme jen běžné středověké psaní extunc, huiusmodi, necnon, supradictus, inpresenciarum, impresenciarum.

Pro češtinu přepíšeme: nahradie na hradě, dusse Boha bogna duše bohabojná.

Pro němčinu přepíšeme: zesprechen ze sprechen, alle mal zu letzt allemal zuletzt. Zavádíme rovněž dnešní

způsob psaní kompozit, která se v předloze píše buď každé slovo zvlášť, nebo se oddělují pomlčkou, resp. píše dohromady, ale s velkým písmenem na švu složeniny.

10/4 Interpunkce.

Do transkribovaných textů zavádíme rovněž interpunkci podle dnešního úzu, ovšem s uchováním smyslu a větné stavby předlohy (např. klademe čárku před vztažné či tázací zájmeno nebo účelovou spojku u příslušných vedlejších vět apod.).

10/5 Velká písmena.

Psaní velkých písmen se v jednotlivých jazycích zčásti liší.

V latinském textu klademe velké písmeno:

na začátku věty

u vlastních jmen osob, měst, míst, zemí, krajů, kmenů a národností a v odvozených adjektivech a adverbích: Praga, Pragensis, Pragenus, Gallia, Gallice, Boemice, Latinus, Ungaricalis, Theutonicalis

u jmen církevních svátků a nedělí: in Cena Domini, dominica Esto michi, ale in festo s. Marci, dominica secunda post Pentecosten

u jmen dnů a měsíců římského kalendáře: ante ... Kalendas Apriles, Idibus Martiis, ale die tertia

u názvů literárních děl, v incipitech oddílů, odstavců a citátů. Označení liber, libri, libelli, tractatus apod. s následujícím genitivem nebo předložkovou vazbou pokládáme za obecné jméno a píšeme je malým písmenem, nejsou-li přímo součástí názvu: in libro primo Naturalium Alberti; super libros Aristotelis De anima; expliciunt libri sentenciarum; hymnus Adoro te devote; Ovidius primo Transformacionum de aurea etate; in Postilla adumbrata

u jmen obecných, nahrazujících vlastní jméno: Philosophus (Aristoteles), Apostolus (sv. Pavel), Deus, Dominus, Pater, Salvator, Trinitas, Virgo

u názvů oficiálních institucí, pokud je majuskule obvyklá, u názvů církevních řádů, hodností, úřadů ap.: in Universitate Carolina Pragensi; in rescripto Nuntiatorum apostolicarum Viennensis; sancti Ordinis Praedicatorum; Ordo Eremitarum s. Augustini. U výrazů jako in imperio Austriae, in regno Bohemiae, in abbacia Strahoviensi, in ecclesia b. Virginis, in marchionatu Moraviae píšeme u obecného jména na rozdíl od předlohy, kde někdy bývá u všech slov velké písmeno, malé. Při transkripci českého textu píšeme velká písmena podle dnešního úzu.

V německých textech zhruba do roku 1650 se velká písmena píše jen na začátku věty, u jmen osob, míst, jmen pomístních, u jmen řek a zemí, u názvů měsíců, nedělí a svátků, u zkratk titulů a oslovení a u druhových jmen užívaných jako jména vlastní. Pro mladší rukopisy přibližně od poloviny 17. století užíváme velká písmena zásadně podle dnešního způsobu, tj. všechna substantiva a substantivizovaná jména píšeme velkým písmenem.

b) Hlásková podoba transkribovaného textu

10/6 Latina.

Mezníkem pro přepis středověkých a novověkých textů je zhruba rok 1600.

Rukopisné ij přepisujeme do r. 1600 jako ii bez ohledu na to, zda první i má samohláskovou nebo souhláskovou platnost; pijssimus přepíšeme piissimus; abijt abiit; objicit obiicit.

Náslovné j před samohláskou i souhláskou přepisujeme do r. 1600 jako i: jtem přepíšeme item, jam iam.

Rukopisné ij přepisujeme po r. 1600 podle samohláskové nebo souhláskové platnosti prvního i: pijssimus piissimus; abijt abiit; objicit objicit.

Náslovné j přepisujeme po r. 1600 podle jeho samohláskové nebo souhláskové platnosti: jtem přepíšeme item, jam jam.

Rukopisné genitivní -y přepíšeme jako ii: *monastery monasterii; Vitruuy Vitruvii*.

U a v přepisujeme podle jejich samohláskové nebo souhláskové platnosti: *breuis brevis, uua uva, vxor uxor, vrbs urbs, conuiuium convivium*.

W v platnosti v + u přepíšeme vu: *wlt vult, praws pravus*

u + u uu: *uidws viduus, mortws mortuus*

u + v uv: *wifer uvifer*

v w: *prawus, willa, swavis*

Skupinu gu- (gw-), qu- (qw-), su- (sw-) přepisujeme do r. 1600 podle rukopisu, po roce 1600 jako gu-, qu-, su-.

Jinak do textu a jeho hláskové podoby nezasahujeme. Ponecháme: *scribtor, sicud, quitquit, quomunio, emolimentum, fraudelentus, diabolus i dyabolus, ydropycus i ydropicus, yehenna i gehenna, magestas, michi, nichil, Michael i Mikael i Mihael, Ihesus i Iehesus i Yhesus*. Nedoplňujeme: *redendo, cesando, psalam, preocupatus, saceli, promptus, ligwa, sagwis (do r. 1600), ceptrum, ortus, equus, scisma, extirpare*. Nevynecháváme: *cognoscat, mangna, lingnum, singnum, scampnum, sompnus, heremita, peccunia*. Ponecháváme rovněž synkopované tvary *vinclis, cubiclis, domni*. Respektujeme: *e ecclesie, e. ecclesie., ae caelum, oe poena, -cio cognicio, -cia amicia*.

K diakritickým znaménkům a akcentům nepřihlížíme: *Boëmia* přepíšeme *Boemia*, *á Ferfinando* přepíšeme *a Ferdinando*, *fixé* přepíšeme *fixe*.

Zásahy do textu provádíme pouze u evidentních opominutí a omylů: *privaco* přepíšeme *privac(i)o*, *madata ma(n)data*, *enim enim* přepíšeme *enim enim (sic)* nebo *(!)*, *parabobam parabobam (!)*, *maaooris maaoris (!)*.

Za zkomolená jména klademe do závorky správný tvar. Při doplňcích nebo opravách užíváme „klasické“ ortografie: *liber Iohannis Baptiste C. (recte Aegidii P.)*.

10/7 Čeština

U, v a w přepisujeme podle jejich samohláskové nebo souhláskové platnosti jako u nebo v: *lawky* přepíšeme *louky*. V jako předložka před retnicemi se přepíše jako u: *v vogsstye* přepíšeme *u vojště*.

I, j a y přepisujeme jako i, j, y podle dnešního pravopisu. Koncové -ij přepisujeme jako -i, koncové igj jako iji, -ijí. V případě potřeby ověřujeme ve slovníku, zda nejde o záležitost morfologickou: *ryzý, ryzá, ryzé; s přátely*.

G v platnosti j přepisujeme jako j ve slovech českých a v často užívaných slovech lat., event. řec. původu: *angel* přepíšeme *anjel*, *registrzik* *rejstřík*.

Krátké ie, ye přepisujeme jako ě: *przidielij* *přídělí*; *diedicztwj* *dědictví*.

Dlouhé ie, ye, ije přepisujeme jako ie: *rozgijmanie* *rozjímanie*, *panie panie (x Páně!)*, *bijeda* *bieda*.

Au přepisujeme jako ou: *negakau* *nějakou*, *paut* *pout*.

Stupně ó, uo, ů, ú, ou, (psáno au) respektujeme: *muoj* přepíšeme *muoj*; *wiekuow* *věkuov*; *zubów* *zubov*; *barwu pieknu* *barvu pěknú*; *su sú*; *budauczý* *budoucí*.

Spřežky a velmi nejednotně psané sykavky přepisujeme podle smyslu: *ss* přepíšeme jako *s* nebo *š*, *cz* jako *c* nebo *č*, *rz* jako *rz* nebo *ř* atd.: *wdiedicztwj* přepíšeme *v dědictví*; *siwot* *život*; *w toms v tomž*; *gdys cdis* *když*; *pocina* *počiná*; *czos což*; *na krzyzij* *na kříži*; *nych nic*; *chysti*; *čsti*; *rucse* *ruce*; *oczstem* *octem*.

Změkčené hlásky přepisujeme podle dnešního pravopisu, ať jsou psány jakkoli: *křestian*, *křestan* přepíšeme *křesťan*; *znamtt* *známť*; *ziet* *zeť*; *nechat* *nechat'*; *csynyucimy* *čiňucími*; *dyetatku* *děťátku*.

Neměkčené ponecháváme podle slovníku starší formy: *paut* přepíšeme *pout*, *konstwo* přepíšeme *konstvo*.

Předsunutá a odsunutá náslovná j-, h-, v- ponecháme: *jmám* přepíšeme *jmám*; *jhra* *jhra*; *sem* *sem (=jsem)*; ponecháme *i herb*; *Holomúc*, *ofmistr*; *voral*; *voči*.

Respektujeme rovněž jiné přísouvání a odsouvání hlásek: *smrtdelný*, *vzáctný*, *tresktati*, *životčich*, *stkvělý*,

německý, předce, nětco, prázný, kerý, jabko.

Zdvojená písmena předlohy upravujeme podle slovníku, ale většinou neponecháváme: offěra přepíšeme ofěra; svattost svatost; Lidmilla Lidmila; vinna vina; masso maso; zlattý zlatý, ale např.ponecháme radda. U novějších textů (od 2. pol. 17. století) se řídíme novočeským územ.

Grafické zdvojení slabičného l, r neponecháváme: wedll přepíšeme vedl; drrzieli drželi.

U slov, v nichž je slabikotvorné r nebo l graficky označeno i nebo y, ponecháváme hláskovou podobu podle předlohy: mylehziu přepíšeme mylčiu.

Skupiny souhlásek ponecháme, odrážejí-li starší stav jazyka: kto; otpierati; tbáti; čbán. Normalizujeme pouze v případech nenáležité grafiky: gde přepíšeme kde; nisky nízký; hlatký hladký; schromáždění shromáždění; rretský řecký; sprawa zpráva (podle kontextu).

Dialektismy nepotlačujeme, ponecháme např. změnu t' v c: sluzyczi přepíšeme slúžici; czelestnye celestně.

Kvantitu je třeba ve sporných případech ověřovat ve slovníku. Pozitivně značenou kvantitu předlohy nepotlačujeme a doplňujeme ji, když není v textu zvlášť označována: nesslussnich zwyklosty přepíšeme neslušných zvyklostí; novee přepíšeme nové. Nerespektujeme však nenáležitou kvantitu předlohy: ditielij přepíšeme dítěti; Páná nasseho přepíšeme Pána našeho; Gezissij Ježíši.

Dialektické zvláštnosti ponecháme: bóží; naše; nerád.

Cizí slova

U vžitých slov lat., event. řec. původu potlačujeme cizí grafiku. Přepisujeme: contribucí kontribucí; rector rektor; inquisicí inkvizicí; Constantyn Konstantin; sequestr sekvestr; philosophie filosofie; Comenský Komenský, ale ponecháme Comenius.

Latinské, event. řecké -s- nikdy nepřepisujeme jako -z-: universita, president, filosofie.

Vlivy cizí grafiky v domácích slovech potlačujeme: letha přepíšeme léta; Mathuss Matúš.

Vlastní jména domácí osobní, místní a cizí běžně užívaná se transkribují, vlastní jména cizí se ponechávají podle předlohy.

10/8 Němčina.

V němčině je hranicí mezi staršími a novějšími texty zhruba polovina 17. století.

Texty do poloviny 17. století

o, e, e, o, e.

Nadepsané e, o, a, u, i, se ponechávají, např. a, a, u, u, y. Je důležité, aby nadepsaná písmena byla skutečně nadepsaná nebo psaná jako exponenty, nikoli vedle příslušného vokálu, " nad vokálem schopným přehlásky se nahradí ". U písmene u se vynechá háček. V případě nejistoty postupujeme podle obvyklého vokalismus nebo moderního úzu (např.Weesen přepíšeme Wesen).

Y ponecháváme, ale je nutno je lišit od ij. Ij za dlouhé í rovněž ponecháváme.

J, v se užívají jenom souhláskově (brive, vier), i, u samohláskově (in, und). J jako čistý vokál se nahradí i: jn přepíšeme in. Kde je možná vokalická i konsonantní výslovnost, ponecháme grafickou podobu předlohy: ie, ieman; je, jeman.

W jako součást diftongu přepisujeme jako u: bawen přepíšeme bauen; neuwen přepíšeme neuen. Rovněž w ve funkci čistého vokálu u přepisujeme jako u: zw přepíšeme zu.

Pokud jde o konsonantismus, zjednodušíme jenom jazykově bezvýznamné skupiny souhlásek, např. zdvojené n na konci slova nebo před souhláskou (inn přepíšeme in, unnd přepíšeme und), nebo zdvojený konsonant v násloví nebo po jiné souhlásce (ffürst přepíšeme fürst; dorff přepíšeme dorf; soltt přepíšeme solt). Zdvojenou

souhlásku, která může označovat krátkost předchozího vokálu, ponecháme; wegk přepíšeme wegk; hoff; nemmen. Ponecháme i předsunutě h jako znaménko dloužení: sthen.

Jsou-li cz, czcz, tz v textu nerozlišitelné, přepisujeme je tz, v násloví z. Ponecháváme však skupinu zc, typickou pro slezské a severoamerické texty.

F a souhláskové v sjednotíme podle novějšího úzu: vogt i fogt přepíšeme vogt.

B a w přepisujeme podle předlohy: ponecháme albeg i alweg.

Uu ve funkci w přepisujeme jako w: uuinter přepíšeme winter.

S, z, a ostré S přepisujeme podle předlohy, ostré S nikdy nepřepisujeme jako sz, pouze jako ostré S nebo ss.

Texty novější a nové

U textů od 2. poloviny 17. století a zvláště u textů z 18. a 19. století zjednodušíme hláskový stav vypouštěním a změnou hlásek. Vykazuje-li text z konce 17. století, resp. z počátku 18. století archaické rysy, řídíme se při jeho přepisu podle potřeby pravidly pro transkripci starších textů.

Hláskové změny provádíme všude tam, kde by čtení činilo potíže: gehapt přepíšeme gehabt. Ponecháváme výslovnostní odchylky: er stehet, kömmt, gepurt, i vysloveně nářeční zvláštnosti: Pingsten, appel, van (=von).

V, w a j přepisujeme výlučně jako souhlásky, u a i výlučně jako samohlásky. Y přepisujeme i: Beytrag přepíšeme Beitrag.

Ostré S ve funkci ss přepíšeme ss, ve funkci s přepíšeme s. Ostré S po dlouhé samohlásce nebo na konci slova buď ponecháme, nebo přepíšeme jako ss.

U f a v vyrovnáváme všechny jejich záměny podle dnešního úzu.

Texty od 18. století, pokud to jejich charakter dovoluje, převádíme prakticky do moderní ortografie.

Vlastní jména přepisujeme ve všech textech podle předlohy, i když jsou i v tomtéž rukopise psána nejednotně. U materiálu od 18. století užíváme při přepise běžných vlastních jmen osobních i místních dnešního způsobu.

POMŮCKY

Latina:

Du Cange, Glossarium mediae et infimae Latinitatis, Graz 1954

Georges, H., Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch, Basel 1962

Novotný, Fr., Latinsko-český slovník, Praha 1948 a další vydání

Slovník středověké latiny 1-, Praha 1977-

Čeština:

Bělič, J.- Kamiš, A.- Kučera, K., Malý staročeský slovník, Praha 1978

Gebauer, J., Slovník staročeský, Praha 1970²

Staročeský slovník 1- , Praha 1968-

Šimek, Fr., Slovníček staré češtiny, Praha 1947

Němčina:

Götze, A., Frühneuhochdeutsches Glossar, Berlin 1967⁷

Jellinek, Fr., Mittelhochdeutsches Wörterbuch, Brünn

Lexer, M., Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, Leipzig 1872-1878 a další vydání

Lexer, M., Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, Leipzig 1964³¹

Schützeichel, R., Althochdeutsches Wörterbuch, Tübingen 1969

REJSTRÍK K ZÁSADÁM

anotace 5/4, 5/5, 5/8, 5/9, 5/11, 5/12
apertury 3/4
archiválie 3/11, 5/14, 6, 7
- v. také seznam písemností archivní povahy
archivy, prameny archivní 5/13
autografy 5/13
autor, autorství textu 5/1, 5/4, 5/8, 5/9, 5/13
básně 5/1
bible, biblické rukopisy a tety 5/2, 5/5
blok knižní 3/1, 3/7
bordury (výzdoba) 3/9
catenati, libri catenati 3/11
ceny knih 3/14
- v. také seznam rukopisů s údaji o cenách a koupi
cenzurní exempláře 5/13
cirkuláře v. knihy úřední
citace rukopisných textů 5/7
české texty, přepis 10, zvláště 10/7
čtenáři v. rejstřík uživatelů a čtenářů
čtenářské přípisky 3/13, 5/9
data časová, předvádění 5/6
datace kodexu 2/3, 3/2, 3/8, 3/16
- notace 3/10
- vazby 2/11, 3/11
- výzdoby 3/9
datované a datovatelné rukopisy v. seznam datovaných rukopisů
dedikace 5/1
defektní kodexy v. ztráty složek, listů
defektní texty v. text defektní
deníky 5/13
deperdita v. seznam deperdit
desky (vazba) 3/11
diplomatické texty v. text diplomatický
doklady osobní v. pozůstalosti písemné
doslov v. epilog
drolerie (vazba) 3/9
dřevoryty 3/22
edice 5/8
- v. také seznam literatury a edicí
epilog 5/1
exempla 5/1
exlibris 1/2, 3/14

explicit 5/5, 5/12
filigrány 3/2, 3/17
folia prázdná 3/6, 7
- v.list
foliace 2/7, 3/4, 3/19, 5/9
- chyby 3/4
formát v. rozměry
geneze kodexu 3/2, 3/3, 3/8
glosy 3/5, 5/2
historie kodexu 3/8, 3/16
- rukopisného fondu 1/1
homiletická literatura v. kázání
hřbet 3/11
chronogram, chronostich 5/6, 5/13
identifikace textu v. text
ikonografické určení 3/9
- v. také rejstřík ikonografický
iluminace 2/9, 3/9
- v. také seznam iluminovaných rukopisů
ilustrace 2/9, 3/22, 5/9
incipit 5/5, 5/12
- převádění a transkripce 9/19
- v. také rejstřík incipitů
iniciálky 3/5, 3/9, 3/22
inkoust 3/7, 3/9
jazyk v. rejstřík jazykový, text
katalogy rukopisných fondů 5/8
kalendář 5/8
kázání, kazatelská (homiletická) literatura 5/1, 5/5
- témata 5/5, 9/19
klopa (vazba) 3/11
knihovní záznamy 3/15
knihovní příslušnost v. rejstřík provenienční
knihy městské v. knihy úřední
- pozemkové v. knihy úřední
- úřední 5/14, 7
knížky lidové modlitební 5/12
kolofon 3/8, 5/5, 5/12
kolorování 3/9
komentář 5/1, 5/2, 5/9
koncept 5/9
konkordance signatur 9/14

konvolut 2/7, 3/1, 3/12, 5/2, 5/3, 5/4
konzervace kodexu 3/7
- vazby 3/11
kopiáře 7
korektury textu 3/8, 5/9
korespondence v. pozůstalosti písemné
kování středové a hranové 3/11
kresba 3/9
kustody 3/3
latinské texty, přepis 10, zvláště 10/6
látka psací 2/6, 3/2, 3/17
- poškození 3/7
linkování 3/5
linky (vazba) 3/11
list (folio) 2/7
listiny 5/14, 7
listy 5/14, 7
lišty (výzdoba) 3/9
literatura, citace a využití 4, 5/8, 5/13
- v. také seznam literatury a edicí
liturgické kodexy 3/9, 5/1, 5/13
lokalizace kodexu 2/4, 3/8, 3/16
- vazby 3/11
lokalizované rukopisy v. seznam lokalizovaných rukopisů
malba 3/9
malované vazby 3/11
mědirytiny 3/22
miniatury 3/9
mezery v zápise 5/9
modlitební knížky lidové v. knížky
nadpisy 3/8, 3/9
náčrtky 5/1, 5/9
nárožnice 3/11
název kodexu (vžitě označení) 5/4
německé texty, přepis 10, zvláště 10/8
neumy 3/10
notace 2/10, 3/10, 3/23, 5/1, 5/9
- na linkách 3/10
- typ 3/10
- v. také seznam notovaných rukopisů
novověké rukopisy a texty 3/17-3/25, 5/5, 5/10-5/13
obrazové přílohy katalogu v. seznam obrazových příloh

obsah kodexu (na přídešті, předsádce ap.) 3/12

opisy 3/8, 5/9

ořízka 3/11

pagina v. strana

paginace 2/7, 3/4

palimpsest 3/2

památníky (štambuchy) 5/8, 5/13

paměti 5/13

pamětní záznamy 3/13

papír 2/6, 3/2, 3/11

patenty v.knihy úřední

pecie 3/8

- v. také seznam pecí

pergamen 2/6, 3/2, 3/11

písaři 3/8, 5/5

- v. také rejstřík písařů

písařské ruce 3/8, 3/21, 7

písařský závěr v. kolofon

písmena velká začáteční 3/9

písmo 3/8, 3/21, 7

- klasifikace 3/8, 3/21

- v. také rejstřík paleografický

písně 5/1, 5/8

- duchovní 5/13

plocha psací (zrcadlo) 3/5, 3/20, 6

plotny (vazba) 3/11

pokryv desek 3/11, 7

popis textový 5-7

- vnější (kodikologický) 3, 6, 7

pořadatel textu 5/1, 5/8

pořadové číslo 2/1, 6, 9

poznámky k textu, zápisu v. anotace

pozůstalosti písemné 7

prázdná folia v. folia

prvotisky v. tisky

předlohy rukopisů 3/8

předmluva k textu 5/1

přednášky, záznamy 5/8, 5/9, 5/12

předsádka 3/2, 3/4, 3/11, 5/3, 7

překladař textu 5/1, 5/8

překlady textů 5/8, 5/14

přepis (transkripce) textů 5/7, 10

převazba 3/11, 5/3
přídeští 3/2, 3/11, 5/3, 7
příklady popisu 8
přílohy katalogu v. konkordance, seznam, rejstřík
přípisky 3/8, 5/9
přívazky listů 3/3, 3/4, 3/19, 5/9
psací látka v. látka psací
psací plocha v. plocha psací
pukly (vazba) 3/11
razítka (vazba) 3/11
razury v. korektury
recepty 5/8
regist 5/14, 7
rejstřík ikonografický 9/10
- incipitů 9/19
- jazykový 9/5
- jmenný a věcný 9/20
- oborový 9/18
- paleografický 9/8
- písařů 9/9
- provenienční 9/4
- uživatelů a čtenářů 9
rejstříky textů (v rukopisech) 3/5, 5/1, 5/11
reklamanty 3/3
repertoria textů 5/8
restaurace kodexu 3/7
- vazby 3/11
rituál 5/12
rozměry knižního bloku 2/8
rubrikace, rubrikátor 3/9
ruce v. písařské ruce
řádky, počet 3/5, 6
řemínky (vazba) 3/11
řezaná vazba 3/11
sborníky 3/12, 5/4
seznam datovaných rukopisů 9/2
- deperdit 9/15
- chronologický 9/1
- iluminovaných rukopisů 9/10
- literatury a edicí 9/16
- lokalizovaných rukopisů 9/3
- notovaných rukopisů 9/11

- pecí 9
- písemností archivní povahy 9/7
- obrazových příloh 9
- rukopisů s údaji o cenách a koupi 9/13
- tisků 9/6
- vazeb 9/12
- zkratk 9/17
- signatura kodexu (platná) 2/2, 6, 7
- signatury (staré) 1/2, 3/15
- v. také konkordance signatur
- skladba (složky) 3/3, 3/18, 5/9, 7
- slepotisk 3/11
- sloupce 3/5, 3/20
- složky v. skladba
- spisy 5/14, 7
- spony (vazba) 3/11
- strana (pagina) 2/7
- stuhy (vazba) 3/11
- supralibros 3/11, 3/14
- svazky, počet 2/5, 3/1
- škrty v. korektury
- štambuchy v. památníky
- tabulky (matematické, astronomické ap.) 5/1, 5/9
- témata v. kázání
- text, části 5/1, 5/2, 5/4, 5/5, 5/11
- členění (stavba) 5/1, 5/2, 5/8, 5/9, 5/13
- defektní 3/7, 5/5, 5/7, 5/9, 6
- diplomatický 5/5, 5/14, 7
- dochování 5/9
- druh 5/4
- charakteristika 5/8, 5/13
- identifikace 5/4, 5/5, 5/8
- jazyk 5/8, 5/9
- pořadí textů 5/3
- na předsádce a přidešti 5/3
- redakce 5/8
- vymezení 5/2, 5/11
- zápis 5/9
- texty drobné 5/8
- sériové 5/1, 5/14
- tisky 2/7, 3/1, 5/2, 5/3, 5/4, 5/8, 5/13
- opisy 5/2, 5/8, 5/13

- v. také seznam tisků
- titul kodexu (na hřbetu, deskách ap.) 3/12
- souhrnný (sborníky) 5/4
- textu 5/4, 5/8, 5/12
- tisku 5/4
- tlačená vazba 3/11
- transkripce v. přepis textů
- urbáře v. knihy úřední
- válečky (vazba) 3/11
- vazba 1/2, 2/11, 3/11, 3/24
- v. také seznam vazeb
- vědní obory v. rejstřík oborový
- verše, veršované texty 3/5, 5/8
- v. také básně, písně
- vlastníci v. rejstřík provenienční
- vlastnické záznamy 1/2, 3/14
- výpisky (excerpta) 5/8, 5/10, 5/12
- výzdoba 2/9, 3/9, 3/22, 5/9
- okrajová 3/9
- vazby 3/11
- záhlaví katalogizačního záznamu 2, 7
- živá 3/5, 3/8
- záševky 3/11, 7
- zkratky v. seznam zkratk
- zlacení (výzdoba kodexu) 3/9
- vazby 3/11
- zlomky archiválií 3/11, 5/3, 6, 9/1
- kodexů 3/5, 3/11, 5/3, 6, 9/1
- listů (folií) 3/4
- značka v. signatura
- zrcadlo v. plocha psací
- ztráty kování a spon 3/11
- rukopisů 1/1
- složek, listů 3/3, 3/4, 3/7, 3/19, 5/9
- textu versus text defektní